

שהביאו המאמר הזה בשם חז"ל, ולא גילו מקומו, וע' מדרש ס"פ שמיני, מאמר דומה לזה, אבל בסגנון אחר לגמרי, ואת החזיר זה אדום, ולמה נקרא שמו חזיר, שמחזרת עטרה לבעליה, וכו' הה"ד ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה, ומובא המאמר הזה למה נקרא שמו חזיר וכו', ברבינו בחיי פ' שמיני, ובמדרש תלפיות ענף חזיר, ובאור"ח שמיני הנ"ל, כ', דלע"ל יעלה גרה ויחזור להיות מותר, ולא שישאר בלא גרה ויותר, כי התורה לא תשתנה, ובתורה תמימה שם מקשה דלא מצינו שלע"ל תשתנה טבע בע"ח, וכבר קדמוהו בזה, ובס' אור יקרות דמ"ז ב', כ', דכוונתו לדג זיבוטא, ע"ש, והרדב"ז הנ"ל כ', שישארל יאכלו משמנים כאלו הותר להם חזיר, לא שיותר בשר חזיר ח"ו, ועפ"י סוד יש שר אחד ושמו חזירא"ל, והוא קטיגור ועתיד להיות סניגור, ע"ש, וע' קה"ד א', עה"פ מה שהי' הוא שיהי', והפרד"י ח"ב דף ל' ציין עוד לעיין ביפית שוח"ט קמ"ה, עה"פ ה' מתיר אסורים, וס' מצודת דוד טעמי המצות לרדב"ז מצוה קפ"ה, עקרים מאמר ג' פט"ז, שלי"ה בבית ישראל בשם הגלאנטי, ראש אמנה פ"ג י"ג, בפ"י יעב"ץ על פרק שידה סופ"ד, פענח דזא פ' דאה, עדכי הכיגונים, זרע בידך פ' תוריע, עשרה מאמרות מח"ב ח"ב פ"ז, דיטב"א קידושין מ"ט ב', בני יששכר מאמרי חדש אדר מאמר ז' אות ב', ילקוט חדש בליקוטים סי' ל"ו, ס' גוסריקון להפמ"ג קו' י', שד"ח ג' אות ע"ו, רירעות שלמה על הגש"פ ד"ה בכל דור ודור, המאסף מירושלים שנה ח"י סי' פ' עישה"כ בהמקומות הנ"ל, וראה בס' הנותן ביב דרך דף כ"ג ע"ש, ובשם חכם א' מביא בפרד"י שמיני י"א, שמקשה על האור"ח שכ' דלע"ל יעלה גרה ויהי' מותר ולא שיהי' בלא גרה ויותר, כי התורה לא תשתנה ע"ש, דאפי' ישתנה בסימנים יהי' אסור משום יוצא מן הטמא, וכבכורות (ה' ב'), ורמב"ם פ"א ה"א ממ"א, ויור' סי' ע"ט, וי"ל דהחזיר הג' שילד מאותו שישתנה בסימנים, הוא שיחזיר להתיר,

דבר"מ פ"ב ה"ג ממ"א איתא חלב אדם מותר אף דיוצא מן הטמא דבשר אדם אסור, דיוצא דק מאיסור לאו ולא מאיסור עשה, וכ"כ הש"ך סי' ע"ט סק"ד, ושפיר השלישי יהי' טהור, להכלל של הר"מ פ"ג ה"ד ממ"א, דכל דאתי מריבוי אין לוקין דהוי כח"ש; וכהה"מ שם, וטהור שגולד מטמא לש"י ד"מ דק איסור גרידא, והיוצא הג' יחזיר להתירא, אולם בפמ"ג סי' פ"א סק"א, כ' דיוצא ג"כ אסור, וכ"כ בס' יבין דעת, והדק"ל, וי"ל דבגמל כתיב ופרסה איננו מפריס ובחזיר כ' והוא גרה לא יגר, וי"ל דתיבת "והוא" מיעוטא הוא, דחזיר טמא כל זמן "והוא גרה לא יגר" אבל כשיבא יום והוא גרה יגר לא אסרתי למפרע, וא"ש ע"ש, וראה בכללים שלי ערך מצוות בטילות לעת"ל וערך לעתיד לבא, וראה היטב בס' עט סופר ערך היוצא מהטהור טהור דף כ' ע"ב משיב על קושית העשרה מאמרות עישה"ט, וראה מדרש תלים קמ"ז—ד', כל בהמה שנטמאת בעוה"ז יטהר אותה הקב"ה לעת"ל ע"ש, וראה בהגה' בית אהרן אות כ' על תהלים מקדש מעט קפ"י קמ"ו משיב ותאריך בזה עישה"ט.

[ב] והנה השדי חמד ז"ל בכ"מ תאריך מאוד מאוד בהך דהאריך א"ל דהחזיר יהיה מותר לע"ל, ועוד ועוד בזה, וע"כ אקצר, ומי יבא אחרי המלך, לך ראה בספריו היקרים בארוכה גדולה, שדי חמד כללים מערכת ג' אות ע"ו ופאת השדה מערכת ג' סימן ז', ושיוירי הפאה מערכת ג' אות ז', ופאת השדה מערכת תחית כלל ח', וכלל ט"ז אות ח' ע"ש רוב בקיאותו הנוראה והנשגבה, ואז תתענג.

[ג] האברבנאל בראש אמנה פרק י"ג, מתרץ הך דלמה נקרא שמו חזיר כו', עפ"מ"ש בילמדנו שנאמר על אומה שנקראת חזיר, שנא' יכרסמנה חזיר מיעד ואם שחנפ' המלחמות להוראת שעה יתירוהו ה' לישראל כמו שהתיר להם בזמן כיבוש הארץ, כמ"ש ובתים מלאים כל טוב אפי' קדלי דחזירי, וכמאמרם בילמדנו ה' מתיר אסורים מתיר איסורים עכ"ל, והשד"ח בשיוירי הפאה מע' ג' אות ז' מביא זאת בשם ידידו

תקעו

ב י ת

כללי הש"ס

א ה ר ן

ברא כרעיה דאבוה

נגדו על אשר הפליג בדברים נגד האור"ח הק' ז"ל, ראה שד"ח פא"ה כללים ג' סימן ז' וכללים ג' כלל ע"ה, וראה בספרי ח"י ערך אני אני דן וכו' דף ת"א, ערך אין רוח חכמים נחמה הימנו שאין לומר כן על אדם גדול ע"ש, וצרפו לכאן, ומה שכתב שהכוונה על האומה, כבר איתא במדרש תהלים סי' קמ"ו כו, כש"ל, ומה שמקשה דלמה ישונה וכו' אין מזה הכרח כלל וי"ל כש"כ השד"ח ע"ש.

[ה] וראה שבת צ"ו א', עתידה אשה שתלד בכל יום, עתידים אילנות שמוציאין פירות בכל יום, ועוד שם, וראה כתובות ק"ג א', לעת"ל התבואה עושה לט"ו יום, ואילן עושה לחודש א', וראה כתובות ק"א ב', וספרי האזינו קל"ב י"ד, עתידה חסה וכו' עתידין כל אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות, גדה י"ג א', ועוד כמה דברים שינויים ופלאים לע"ל בגמ' ומדרשות, וראה אוצר האגדה ערך לעת"ל מדף תרי"ב והלאה, הרי דיהי' שינויים ופלאים, והרבה דיו נשפך ע"ז ואכמל"ב, וראה ספרי האזינו סי' שר"ו ע"ש.

[ו] והרדב"ז ח"ב סי' תתכ"ח כ' עוד תירוצו ע"ד הסדר, יש למעלה שר אחד ושמו חזיראל והוא קטיגור על ישראל, ועתיד הקב"ה להחזירו לישראל להיות להם סניגור עכ"ד, ובאבות דר"ג פרק ל"ד על פסוק יכרסמנה חזיר מיעד אמרו בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום, עכ"ם דומים עליהם כחזיר מיעד, ובזמן שעושים רש"מ דומים עליהם כחזיר של יאור, ע"ש, ורבינו בחיי שמיני עה"פ ואת החזיר כ' שאמרו בתנחומא למה נמשלה מלכות זו לחזיר שעתידי הקב"ה להחזיר עליהם מדת הדין, ויש גוססאות שכיב שעתיד להחזיר עטרה ליושנה, והענין כי ב' המקדשים נבנו ע"י ישראל א' ע"י שלמה, ב' ע"י זרובבל, ונעשה ע"י כורש שנתן רשות בזה אבל בית השלישי עתידה אומה זו לבנותה, ח"ש עתיד להחזיר ליושנה שהוא החריבה, ויש גוססאות נכ"ל עתיד הקב"ה להחזירו לנו וכו' ע"ש כל לשונו, וע' מ"ש עליו האבות הרא"ש בפ"י על אבות דר"ג בפ' ד' דק"כ ע"א.

הגאון ר' חיים דוב גראסס מפעטריווא יצ"ו, ז"ל, ומסיים הרי דמוקי לה בזמן המלחמה, ויש לדקדק הרבה על פירוש זה, ע"ש בארוכה בענין שהתורה לא תשתנה לעולם וכו' וכו' ע"ש כארוכה גדולה, ומובא בבית אהרן על תהלים קמ"ו ע"ש, והרדב"ז ח"ב סי' תרכ"ח כ', דהפי' שיהיו אוכלים משמנים כאלו הותר להם בשר חזיר, והאור החיים הק' פ' שמיני כ' ואת החזיר וכו', והוא גרה לא יגר פירוש שהוא בתנאי הא אס יגר טהור וזה יהי' לעתיד לבא, כי התורה לא תשתנה, עכ"ל, והשד"ח הנ"ל, כ' ע"ז הביא דבריו הרב רב"א הלוי דף ע"ב ע"ג, וכ' שזה משז"ל עתידים חזירים ליטהר, כלומר שסימן טומאה שלו ישתנה לטהר שיגר, ועי"ז יהי' מותר לישראל, ע"כ, ולא הסכים לזה הפי' ע"ש, וכ"כ בליקוטים שבס"ס ילקוט חדש אות ל"ה, ולדעת הקמחי, ומראה מקום שם פ"ג דף ל"ט ע"ד על סי' ס"ט, מובא בשד"ח פא"ה כללים ג' סימן ז' ע"ש, וה"מ ל' עשרה מאמרות ח"א פרק ב' ומה שכ' באות ל"ו הוא ג"כ בעשרה מאמרות ע"ש.

[ד] והחוקר להמגיד (החדש) בחוברת א' שנת התרנ"א צד כ' כ', על האור"ח הקדוש הנ"ל, והוא דבר שאין לו שחר, למה ישונה לעתיד אך טבע החזיר למען יהי' מותר לישראל ולא טבע בע"ח אחרים האסורים לישראל, וכו', והרמב"ם כ' בה' מלכים (פרק י"ב ה"א) אל יעלה על לב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם או יהי' שום חירוש במעשה בראשית, אלא עולם כמנהגו נוהג, ויש בישע"י (י"א ו') וגר זאב עם כבש וגו', כלומר, שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכרים וכו' ע"ש; ומאמר רד"ל למה נקרא שמו חזיר מפני שעתידי להחזיר לישראל, לא נאמר על חזיר כי אס על אומה א' המכונה בשם חזיר, וע' במדר"ר שמיני ס"פ ג', וקהל"ד פסוק מה שהי' הוא שיהי', ותגלה השגה הגדולה שיצאה משליטים דכים במאמר הזה, וכו', ע"ש, וכ' שם שאין רוח חכמים נוחה מהפי' של האור"ח הק', וכבר כ' הה"ג מ"ה חיים דוב גראסס מפעטראווא והשד"ח

ההשד"ח הג"ל מסיים ודרשה זו דואת החזיר דקאי על אותה האומה, איתא נמי בויקרי' פ' שמיני ס"פ י"ג ע"ש, ואין ללמוד מזה שיהי' היתר לבשר חזיר ע"ש, ובס' אבני חפץ תשו' כ"ס כ' לא נודע מקומו ע"ש.

[ז] ובס' תורת חיים (ביאור על רבינו בחיי) פ' שמיני אות ב' מביא בשם ס' נפש חיים מ"ח' שהקשה ע"ש הרבינו בחיי שההמון מבינים שהחזיר יהי' טהור לישראל דלמה תלה בההמון, והרי בשוחר טוב ס' קמ"ז י"א שכל הבהמות יטהר אותם הקב"ה לעת"ל, וכי' דשאני חזיר דשמו מוכיח עליו שלעתיד יהי' טהור ומשמע דוקא חזיר, ולזה תלה בפ"י ההמון, דמאי שנא חזיר משאר בהמות ע"ש, ההשד"ח פא"ה מ"ג ג' ס' ז' כתב עליו וזה דוחק ע"ש, וראה לעיל מה שהבאתי בשם החוקר וצרפו לכאן, וראה שד"ח שם משי"ב בענין החזיר יהי' רבר שיש לו מתירין, ע"ש בארוכה ואכמ"ל, וראה פדרס יוסף שמות דף כ"ס מ"ש בזה ע"ש.

[ח] וראה ריטב"א קידושין מ"ט ע"א, שכ', ע"ש עשרה קבין נגעים ירדו לעולם תשעה נטלו החזירים, שיש מפרשים. אדום" כרתיב יכרסמנה חזיר מיעד ועליהם אמרו באגדה למה שמו חזיר שעתיד הקב"ה להתחירו לישראל לעת"ל, ע"ש. וראה מדרש אגדה שמיני י', ואת החזיר זה ארום הרשעה, שנמשלה לחזיר, שעתיד הקב"ה להתחיר עליה מדת הרין, ותאיך לעת"ל הקב"ה מוציא כרוה, כ"מ שעשה מצוה פלונית יבוא ליטול שכרה וכו', אמר הקב"ה כל מי שלא אכל בשר החזיר, השקק, והעכבר, יבא ויטול שכרו, באותה שעה מתקבצין כל הגוים והקב"ה מענישם, שנא' אוכלי בשר החזיר השקק והעכבר יחדיו יספו גאם ה' (ישעי' ס"ז י"ז) ע"כ. וראה בס' עשרה מאמרות מאמר חקור דין ח"ב פרק י"ז אות ל"ד, שכ', ולעת"ל ה' מתיר אסורים שישלים לקצתם טימני סתרה, וביד יהודה שם, ולעת"ל יתיר השי"ת גם מן האסורים לנשיו, כמו שדרשו ד"ל בילמדנו ה' מתיר אסורים מתיר אסורים, ומפ' העקרים

במ"ג פס"ז, דרוש זה על העתיד, וכן אמרו בחזיר למה נקרא שמו חזיר שעתיד להתחירו לישראל ע"כ ע"ש. ע"כ.

[ט] בשלה"ק ערך תורה שבכתב דפוס אמסטרדם דרפ"ד ע"ב, ז"ל: סוד החזרת הרע למוטב בסוד עתיד חזיר לטהר, וכן מובא בס' שרשות לר' יוסף כספי אלף תתק"ז—ע"ה, וכן מובא בס' הקנה, ורבינו בחיי שמיני ש"ל, וכי' בס' אור יקרות וז"ל במדרש למה נקרא שמו חזיר, שעתיד הקב"ה להתחירו להיתרו הראשון. המדרש הוה הובא ברמב"ן ז"ל עכ"ל, ועי' בארוכה בס' המצרף לר' משה חפץ ז"ל תשו' ע"ד ע"ש.

[י] ובס' אברהם אנכי למהר"א פאלאגי בפ' שמיני ס"י ט"ו, כ', איתא במדרש, למה נקרא שמו חזיר שעתיד הקב"ה להתחירו להתירו הראשון, המדרש הזה הובא ברמב"ן, וקשה למה יתיר ה' החזיר יותר משאר איסורין, וכו' וכו', והשד"ח כללים מ"ח' הח' כלל ח' כ' עליו שנראה שראה את המדרש ברמב"ן בפ"י התורה אבל לא ראיתי ברמב"ן, ורחוק להגיה רבינו בחיי במקום הרמב"ן וכו', ובס' תורת משה להחת"ס ס"פ שמיני כ', דאיתא במדרש למה נקרא שמו חזיר שחזר להתירו לעת"ל, ופי' שיהי' מעלה גרה ע"ש, ובס' נפש חיה במ"ע הח' אות ה' כ' ששאלוהו איה מקום כבוד המדרש, למה נקרא שמו חזיר לפי שעתיד הקב"ה להתחירו לישראל, והראה להם המדרש שוח"ט תהלים קמ"ו, ע"פ ה' מתיר אסורים דלהי"א כל בהמה טמאה יטהר לעת"ל, ויש בכלל זה חזיר, אבל בלשון הג"ל לא נמצא במדרשים, והמהרי"א בס' ראש אמנה הביא, ושמהוה"ר יפה בויקרי' פ"ג פסקא ג' כ', שמדרש זה לא הי' ולא נברא, וציין להרבינו בחיי ורדב"ן (ש"ל), ועוד הביא ספרים רבים וציין להריטב"א קידושין מ"ט א' ש"ל ע"ש.

[יא] והנה לפי הג"ל נראה בודאי שהי' להרבה גאונים וקדושים הגירסא שיחזירו להתירא, וכבר הבאתי בספרי בית אהרן ח"ו ערך אימא וכי' הגהת ספרים מדף קט"א והלאה ושם תמצא

מצות שהן מצת לעת, תנחומא מטות ו', ילקוט תהלים רמז תת"כ ע"ש.

(שיא) א] לעתיד לבא הקב"ה מתיר את הנדה — מדרש תהלים קמ"ז ד' וכן לעתיד לבא הקב"ה מתיר את כל מה שאסר, מדרש תהלים קמ"ז ד' ז"ל: מהו מתיר אסורים, יש אומרים, כל הבהמה שנטמאת בעוה"ז מטהר אותה הקב"ה לעת"ל, וכה"א (קהלת א'), מה שהי' הוא שיהי' ומה שנעשה וגו', טהורים היו מקודם לבני נח, וכה"א להן (בראשית ט') כידק עשב נתתי לכם את כל, מה ירק עשב נתתי לכל, אף החיה והבהמה לכל מתחלה, ולמה אסר אותה, לראות מי שמקבל דבריו ומי אינו מקבל, ולעת"ל הוא מתיר את כל מה שאסר, ויש אומרים אינו מתירן לעת"ל שבה"א (ישעיה ס"ו) אוכלי בשר החזיר וגו', אם למי שהי' אוכלם הוא מכרית ומאבד הבהמה הטמאה לא כש"כ, ומהו מתיר אסורים, אין איסור גדול מן הנדה, שהאשה רואה דם ואסרה הקב"ה לבעלה, ולעת"ל הוא מתירה וכו', שנא' (ויקרא ח"י), ואל אשה בגדת טומאתה, ויש אומרים אף תשמיש המטה היא אסורה לעת"ל, תדע לך שכן הוא, שביים שנגלה הקב"ה על הר סיני ליתן התורה לישראל אסר תשמיש המטה ג' ימים, שנא' (שמות י"ט) והיו נכונים וגו', ומה כשנגלה עליהם יום אחד אסרן מתשעה"מ, ג' ימים, לעת"ל שהשכינה ביניהם אינם אסורין, ומהו מתיר אסורים אסורי מות ואסורי שאל עכ"ל.

[ב] וי"מ המדרש דהקב"ה יתיר את הנדה דהכוונה שיבער את הטומאה מן הארץ ותהי' תמיד טהורה, מכלול המאמרים והפתגמים ע"ש. ובס' בית אהרן בתהלים מקדש מעט ס' קמ"ז עהמ"ד הג"ל כתב, כבר הערותי כי המדרש שוחר טוב מן ס' ק"ט ער גמירא הוא הוספה בזמן מאוחר מן מדרשים שונים, וע"ז מצאו המופקרים להוכיח ביטול תורה קצת, ע"ש. ובעל העקרים כ' כי מה המונע שלא נאמר שתבא דת אלהית מתרת קצת אסורים, כמו חלב, ודם, ושחוטין חוץ, שנאסרו מתחלה כשיצאו ממצרים, לפי שהיו שטופים בעבודת השדים, והיו אוכלין

הסיבות השונות שנמצאו כמה שיבושים בדחז"ל, בפרט במדרשים, וע"ש בפרט בס"י כ"ב וס"י כ"ד, וראה בספרי ערך אגדה שהי' כ"כ מדרשי אגדה ואנו אין לנו רק מעט מהם ע"שה"ט בפרט בדף ר"ו ס"י ד' ערך סכום ושמות המדרשים, ועוד ע"ש על הכלל, וע"כ אפשר דהי' לפני הקדושים האלו מדרשים אחרים בלשון זה שיתיר הקב"ה את החזיר וכדומה, ובפרט במדרש שוחר טוב תהלים קמ"ז ש"ל, נראה דזה דבר מובן ואפשרי בכל בהמות הסמאות ע"שה"ט, גם ידוע כי היתה הוספה בזמן מאוחר מן מדרשים שונים, וראה בתהלים מקדש מעט, בהג' בית אהרן על מדרש שוח"ט טוב ס' קמ"ז ע"ש ואצטר, וראה שד"ח פא"ה מ"ע ח' אות ח' שכ', לעיין מר ואהלות דף ו' ע"ד, ובלקט יוסף חדש מערכה זו אות י', ילקוט הגרשוני במכתבים שבטוף חלק ג' דף ט"ז סימן ט' ע"ש, וראה כאן ערך כל המועדין יהיו בטלין וכו', גיד הנשה וכו' ליתן גותץ לבהמות וכו', לעת"ל ה"ה מתיר וכו' וצרפס לכאן ע"שה"ט ודו"ק, ובס' סהרת המים מ"ע ח' אות כ' דף כ"ב, שכ': הא דאמר' דלעתיד הקב"ה מתירו להתחיר לישראל, והיינו חזיר דמחזירו להם, לא נמצא בשום מדרש חז"ל, ס' המצרף ס' ע"ד, וע"ש, מה שצייד בזה, וע"ש בקשלי"ה הנקרא מ"ש דפ"א, (א"ה וע' בס' מ"ת ענף ח' ענף חזיר מ"ש בכונת דברי רבו הנזכר יע"ש אש"ן).

[ב] וראה במדרש תלפיות ענף חזיר, שמביא בשם רבינו בחיי ז"ל, שכ': ואת החזיר, במדרש: עתיד חזיר לטהר ולהחזיר עטרה ליושנה, כי ב' מקדשות נבנו ע"י ישראל, כי מקדש שני ע"י זרובבל והשלישי יהי' נבנה ע"י עשו, ויחזיר עטרה ליושנה ע"י שהכח שלו מצד יצחק מעורב עם שאר הכחות, וזה וגר זאב עם כבש, ויהי' שלום זהו עטרה ליושנה, כמו שהי' בימי שלמה עטרת שלמה שהשלים שלו עכ"ל.

(שי) למה נקרא שחם נכסים, שנכסין מזה ונגלין לזה — (זחים) שזוים מזה וגותנים לזה כו', ממון שאתה מונח אינו כלום כו').

על הדם, ואוכלים החלב והדם וכו', ואחר שנשתכח ענין אותה עבודה מן העולם ושבו כולם לעבוד את השי"ת ובטל טעם האיסור, אפ"ל שיחזור ויתירונו וכן דעת קצת מרבתינו ז"ל, שאמרו בילמדנו ה' מתיר אסורים כו' ע"ש. וראה שדי חמד כללים פא"ה מע' ג' סי' ז', ד"ה ומרן מש"כ בענין שמות החדשים מהעיקרים ועוד, עישה"ט. וראה היטב כאן ערך גיד הנשה וכו', למה נקרא שמו חזיר וכו', לויתן נותץ לבהמות וכו', וכל המועדין יהיו בטלין וכו', עישה"ט וצרפם לכאן כי נחוצים המה לעניינינו פה.

שיב) לעתיד לבא כל הקרבנות בטלין וקרבן תודה אינו בטל וכו', כל התפלות בטלות וההודאה אינה בטלה — ויקר"ר סי' ז' תחומא אמור י"ד, תחומא באבעד י"ט, ראה היטב כאן ערך כל המועדין יהיו בטלין וכו' למה נקרא שמו חזיר וכו', לויתן נותץ לבהמות וכו', גיד הנשה לעת"ל וכו', לעת"ל הקבי"ה מתיר את כ"מ שאטר וכו', וצרפם לכאן וכאן אקצר, וראה בס' פרדס יוסף תצוה מדרף רפ"ד והלאה עישה"ט.

שיג) (אמרי איגשי) לפוס גנתא גנא — (נאך דעם גארטען דער גערטנער), בר"ר פרשה פ' א', משה"ב כ' ג' כע"ז לפום גמלא שיחנא. (נאך דעם קעממען דיא לאסט), כתובות ס"ז א', ק"ד א', ספרי פנחס פיסקא קל"ה, ועוד, וכע"ז לפום צערא אגרא, אבות ספ"ה, תד"א זוטא פ"ז, לפום תורא טבחה, מדרש חזית פ"ב, פסיקתא זוטרתא פט"ו, וכע"ז בר"ר פ' ס"ה ע"ש.

שיד) לפוס זחי רקוד — מדרש תהלים ט"ו, והיינו שלא תקנה יותר ממעות שיש לך ע"ש.

שטו) לפוס חילך אכול, ופרא (ופורתא) מן מה דאת לביש, ויתיר חמה דאת שרי — בר"ר פ' כ' ילקוט תהלים דמו תתע"א, וכע"ז חולין פ"ד ב': יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו, וילבוש ויתכסה (במה) כמה שיש לו, וכו', ובפסחים קי"ד א', פחות ממכלך וממשתך, ותוסיף על דירתך, ע"ש.

שטז) מאה ועשרים שנה — הטעם שמברכין האנשים זא"ז בברכת עד מאה ועשרים שנה דוקא, אפשר, שישעיהו חי ק"כ שנה כנגד ק"כ שנה של ד' מלכים הללו: עזריה, יוחנן, אחז, יחזקיהו, בהמ"ד ד' כ"ב, וראה ר"ה ל"א ב', כל שנותיו של ריב"ז ק"כ שנה, וכן הלל ור"ע, ספרי סוף ברכה, וראה פסיקתא זוט' בשלח י"ז ט"ו, כל שנותיו של משה כו' מיום הולדו עד ק"כ שנה, ע"ש.

שיז) מאן דיהיב חיי יהיב חזוני — אולי לקוח מגמ' תענית (ח' ע"ב), כי יהיב רחמנא שובע לחיי הוא דיהיב אבל לא נמצא בסגנון הזה בשום מקום, וראה בס' אבני הפז ס' כ"ט, ופרדס יוסף שמות כ"ט, ע"ש שלא מצאו.

שיח) מאן מלכי רבנן — לשון מורגל מאוד ולא נמצא בש"ס, ורק בגיטין פ"ב ע"א, איתא: רבנן מיקרי מלכים, וראה בתרגום מקץ (מ"א מ"ג) על אברך, וע' אוה"ח נשא (ו' כ"ד) דין אבא למלכא, מובא בפרד"י ח"ג בהקדמה דף ה', ע"ש מש"ב.

שיט) מאן דנשיך מכלבא מקליה אזדעזע — וזה בשלח מ"ח א', וראה קה"ר פ"ו [א] ג', מתלא אמר מאן דנכתיה חיזיא חבלא מדחיל ליה ובמת"כ שם, מובא בניצוצי זהר כאן, וראה לעיל אות קל).

שכ) מבית לבית חלוק, מאתר לאתר נפש — המחליף דירתו גורם לאבוד ממון ויצאה מעיר לעיר גורמת קיצור ימים, בר"ר ל"ט ט"ו, ובפסיקתא זוט' בראשית מ"ב, כ', גורס מאיגרא לאיגרא נפש וראה בר"ר ג' כ', אפי' אדם שעובר ממקום שאוירו רע למקום שאוירי טוב, ניווק ע"ש, וראה במדב"ר פ"א.

שכא) מברכין (ספירת העומר) מעומד, כל הברכות מברך מעומד, כל מצוה שנאמר בה לכס צריך שתהי' בעמידה — שלשה דברים אלו מביאים הראשונים בשם ברייתא, ירושלמי, רמב"ט, ולא נמצא מקורם עד היום, ואלו המקומות שמוזכרים:

[א] ראה רא"ש סוף פסחים סימן מ"א, מברכין (על ספירת העומר) מעומד, ודתי"

בקמה תחל לספור, אל תקרי בקמה אלא בקומה: עכ"ל, ולא נמצא לא בש"ס, תוספתא, וירושלמי, כמו שהעירו בזה הקדושים שהבאתי בפנים, ע"ש.

מביאים הפוסקים בכ"כ מקומות רשם הירושלמי, "שכל והברכות מברך מעומד" וזה לא נמצא בשום מקום בהירושלמי, ראה בפנים, מ"ש הפוסקים בשם הרמב"ם בזה"ל: "שכל מצוה שנאמר בה לכס צריך שתהי' בעמידה, ואב לכלס ספירת העומר", וכו', ראה היטב בפנים, מזה ג"כ לא נמצא בשום מקום בהרמב"ם, ועוד יותר ראה בפנים.

[ב] ראה רא"ש סוף פסחים סימן מ"א, שכ' בתוה"ד: וכן מברכים (על ספירת העומר), מברכים מעומד "ודת"ר בקמה תחל לספור, אל תיקרי בקמה אלא בקומה, עכ"ל, ובהג' הגרי"ב כ' ע"ו, לא מצאתי בכל רש"ט, ובמחילה מכי הרב באר הגולה בש"ע או"ח סי' תפ"ט אות ד' שצ"ין מבריתא דבקמה תחל כו', ודע דד"ל הכים פ"ז מה' תמידין ומוספין דין כ"ג, ואין מונין אלא מעומד, כו', כי הרב בן גיאות, שזה קבלה מפי רבותינו ואסמכוה אקרא, דבקמה קרי ביה בקומה, עכ"ל, לכן מהנראה שהי' כתוב דסמכוה רבנן, בר"ת "דס"ר", והמדפיס לא ידע לפתך ותיקן מפי עצמו והרפיס "דת"ר, וראיתי שגם הב"י באו"ח סי' תפ"ט, וכן הטריז שם ס"ק ב', העתיקו דברי הרא"ש, "דת"ר בקמה וכו', ולדעתי צריך תיקון הנזכר, וצ"ל דס"ר, ע"ש.

וראה בס' ברכת אהרן להגאון מרישא ד"ל, מאמר קפ"ט אות ג', שכ' לתרץ ריוקו של הגרי"ב על הרא"ש הנ"ל, מברכין מעומד "דת"ר וכו', דאין צריך להגיה, כי מ"ש הרא"ש דת"ר אין זה ראשי תיבות מן דתנו רבנן, ורק זה היה ר"ת מן דתורה רמזה ור"ל: שכן מרומם בתורה בקמה תחל לספור א"ת בקמה אלא בקומה וכו' ע"ש, ולפענ"ד כמו שכתבתי כנז"ל.

[ג] ראה בס' האשכול, ה' ברכות הוראה, דפוס האלבערשטאדט תרכ"ח, דף ג' סימן כ"ג,

שכתב וז"ל: כ' הגאון בתשו': על ששאלתם, אם מצינו אסמכתא שכל הברכות מברך מעומד וראי כך הוא, דכתיב (מלכים א' ח'—ו') ויעמד ויברך את כל קהל ישראל, "כן שמענו מקדמונינו, וספירת העומר ג"כ בעמידה, דכתיב מהחל חרמש בקמה, מה ת"ל בקמה, ללמדך שבקמה ועמידה תספור, ותקיש נמי מעומד, וכו', ובגמל אשכול שם אות י"ב כ': "כס"מ פ"ז דתמידין ומוס': כ' דיצב"ג, קבלה מאבותינו שסופרין מעומד, ואסמכוהו אקרא דבקמה, ומלשון הגאון שהביא אשכול משמע שאיך ברייתא וכן מל' הרא"ש סוף פסחים ת"ר אל תקרא בקמה אלא בקומה, וכן מרמב"ם שם מונין מעומד, ואם מנה מירשב יצא, ואין דרכו לערוך הלכות בדבר שאין שרשם בתלמוד, ואם הביא תקנה מגאונים מפרשט בשטם, ובפסיקתא זוט' פ' אמור: וספרתם לכס, לכס בעמידה שני מהחל חרמש בקמה, כל' בקומה, ומחילה בכל המצוות שנא' בהם לכס, כגון מילה המול לכס, ציצית וה"י לכס לציצית וזה מדרש, וזה הלכה, עכ"ל, וג' פירושו גבי עומר הוא הלכה, וגבי שאר דברים מדרש בעלמא, ואע"ג שאוסף הפסיקתא ר' טוביה בר' אליעזר ה"י אחר תתנ"ו, שברך כ"ח מספר מקדושי עליון במגנצא שמסרו נפשם עקה"ש, מ"מ מרסיים "זה הלכה", משמע שמצא כן בברייתא, עכ"ל, ואני נבון כמה שכ' שמד' הגאון ז"ל שמביא האשכול משמע דדעתו שהיא ברייתא, ואיני יודע האין משמע כן, ואך מר' הרא"ש שכ' בל' "תנו רבנן" משמע כן, וראה בפנים מש"ב.

[ד] וזה לשון הפסיקתא זוט' פ' לך לך י"ז, דף ל"ט ב', דפוס ווילנא תרמ"ד: "ומצות מילה לברך מעומד דילפין ברכת העומר מן בקמה, ומתיב בעומר וספרתם לכס (ויקרא כ"ג ט"ו), למדנו כל מצוה שנאמר בה לכס מצותה בקומה, דומיא דברכת העומר, וכתוב במילה המול "לכס", וכן בציצית וה"י "לכס", וכן בגולב וקחחם "לכס" ביום הראשון, עכ"ל, ובהעדות ותקונים שם כ', ומובא בשבולי הלקט כ"י עדוגה י"ב סי' שס"ו, ובשה"ל הנדפס ה'

סוכה ס' קי"ח. ובתניא רבתי ענין אתרוג ס"ס פ"ה. וכן בשבולי הלקט כ"י ה' מילה ס' ד', ובתניא רבתי ה' מילה ס' צ"ד. כ' לברך על המילה מעומד וכו' ע"ש.

וה"ל הפסיקתא פ' אמור דף ס"ה א', וספרתם לכם, לכם בעמידה שני מהחל חרמש בקמה כלומר „בקומה“, וממנו אנו למדין על כל מצוה שני בה „לכס“, כגון מילה וציצית, המול „לכס“ כל זכר, והי' „לכס“ לציצית, שכולם מצותם בקומה וקופה, וזה מדרש. וזה הלכה, ע"כ, ובביאור הרא"ם שם ע' יו"ד ס' דס"ה ס"א האב והבן כשמברכים צריכים לעמוד וציץ הגר"א ז"ל דכתיב ימול „לכס“ כבאו"ח ר"ס ח' ע"ש.

וה"ל הפסיקתא פ' שלח דק"ג ב', ויש אומרים צריך לברך מעומד כתיב והי' „לכס“ לציצית, ויליף לכם לכם מן (ויקרא כ"ג) וספרתם „לכס“ מה ספירה מעומד אף עטיפה מעומד, והתם מנ"ל. דכתיב (דברים ט"ז) מהחל חרמש בקמה, וכן מילה דכתיב (בראשית י"ז) המול „לכס“ כל זכר, עכ"ל. והנה בפ' הפסיקתא בפ' אמור הנ"ל „וחה מדרש“, וזה הלכה, הנחל אשכול הנ"ל כתב, דעומר הלכה, ובשאר דברים מדרש בעלמא ע"ש. ובח' תורה שלמה בראשית י"ז דף תש"ד מביא פ' דספ"ה הוא מדרש באל תקדי, כש"כ הרא"ש סוף פסחים (ש"ל). וזה הלכה: שאר דברים ציצית ומילה ע"ש, ואינו יודע מאין לקח זאת הא אדרבא שאר דברים אנו למדין מספירה, ודו"ק, ונבדוק אני בזה.

ה' וראה בשו"ת הגאונים שערי תשובה ס' ע"ט. המיוחסת לרבינו האי גאון זצ"ל, שכ', וכך הוא מקדמוניו ז"ל, דאסמכתא לכל הברכות שיהי' מעומד, דכתיב ויעמוד ויברך וספירת העומר כמו כן בעמידה דכתיב מהחל חרמש בקמה וכו', ע"ש.

ו' ובס' הפרדס לרש"י ז"ל ה' ראש השנה כתב, לא מצינו לתרועה שמצוה או בישיבה או בעמידה אף שכי' בה יום תרועה יהי' לכם, ואיכא אינשי דגמרי לטעם לכם מגזיש מעומד.

וכן כל מצוה שכי' בה לכם מצותה בעמידה, וליתא, דאמר מר בסנהדרין (מ"ב ע"א) כל המברך על הלבנה בחי' כאילו קיבל פני שכינה, ואמר אביי בעמידה, וטעמא משום הקמה (קבלה) הוא דמברכין בעמידה תא משום לכם לכם דגויש לא. דאי גויש בלא קבלה בעמידה נמי מברכין, אלא ש"מ לאו מילתא היא, ע"ש. וראה באבודרהם הנמ"ץ ע"י הר" עהרענרייך צד קפ"ד זבהערוותי בארוכה ע"ש. ובתרי"ש וירא תתקיד אות ס"ז ע"ש, וראה מה שהבאתי לקמן מהברכי יוסף או"ח ס' ח', מש"כ על הך דלבנה, ופלא שלא העיר להפרדס חזה.

ז' וה"ל: התניא רבתי ה' לולב סימן פ"ה דף קפ"ז, דפוס ווארשא, ומנהג לברך בעמידה, מצאתי שמפרש הטעם בתשרי הגאונים ז"ל, דילפינן לקיחה לקיחה מאגדת איוזב, כתיב הכא ולקחתם לכם, וכתיב התם (שמות י"ב) ולקחתם אגודת איוזב, מה להלן בעמידה, אף כאן בעמידה, ובלקח טוב מפרש דילפינן לכם מספירת העומר, וכו' וכו' ע"ש. וכ"כ בה' ספירת העומר סימן ג' דף ג"ה, ובה' מילה ס' צ"ד, ושם מוסיף ויש סומכים מדכתיב ביראשי' (מלכים ב' כ"ג) ויעמוד כל העם בברית ע"ש, והתניא רבתי היה בן דודו של השבולי לקט ומהר"ם מרוטנבורג סמוך לבעלי התוס' ע"י בהקדמתו ע"ש.

ח' ורבינו פרץ בהג' סמ"ק ס' קמ"ה, כ', עמ"ש הסמ"ק, ומברכין על ספירת העומר מעומד, וה"ל: הרמב"ם אמר: שכל מצוה שנאמר בה לטעם צריך שתהי' בעמידה, ואב לכלס ספירת העומר שנאמר בה וספרתם לכם, פ"י וכתיב ב"י מהחל חרמש בקמה כי היכי דקאי קמה, אי נמי בקומה, וסימן עמ"צ"ל עומר, מילה שנא' המול לכם כל זכר, לולב, דכתיב ולקחתם לכם, ציצית דכתיב והי' לטעם, עכ"ל, ובס' מח"ב או"ח ס' ח' ב' בתהו"ד ע"ז וז"ל „כי לא מצאתי בהרמב"ם, אלא פ"ז דתמידין שכי' ואין מונין אלא מעומד, ותו לא. ואפי' התם לא הזכיר שיברכו מעומד, ודוחק לומר דקבלה ביד רבינו פרץ שכן אמר הרמב"ם, ואין כוונתו שכי'.

עטיפה נמי מעומד, והתם מנ"ל דכתיב בקמה, וכן במילה דכ' המול לכם, והרב חביבי אמר כל מצוה שלא ניתנו ליהנות מברך מעומד וכו' וכו' ע"ש.

יב' והשבלי הלקט רל"ד דין מצ' ספירת העומר, כ', ואין מברכין אלא מעומד, יש מפרשין משום דאיתקש ספירה לקצירה, ודרך קצירה מעומד, וי"מ, משום דכ' מהחל חרמש בקמה, א"ת בקמה אלא בקומה ע"ש, וראה בס' חיים שאל ח"ב סימן א', ע"ש. וטעם כ' דהרי שבולי הלקט ה' בזמן מהר"ם רבו של הרא"ש, ע"ש.

יג' וה"ל רבינו הרוקח זצ"ל סימני ברכות ש"ט (דף ר"ז דפוס ירושלים תש"ך). מצאתי בקונטרס צרפתי" להכי מברכין ספירת העומר מעומד משום דכתיב מהחל חרמש בקמה קרי ב"י בקומה תחל לספור, והיינו טעמא דלולב וציצית דבלולב גמרינן מולקחתם לכם, ובציצית והי' לכם ע"ש.

יד' וראה ס' הפרדס לרבינו אשר בר' חיים תלמידו של הרשב"א, כ"י ריש שער ט' שכי' וז"ל: קבלה ביידינו מהגאונים דצריך לברך מעומד כל ברכה של מצוה, וסמך יש להם מן הכתוב ויברך כל קהל ישראל עומד ואמר ברוך ה' עכ"ל, ופלא בעיני במכתה"ג דזה במלכים א' ח' פסוק י"ד והרי הרלב"ג שם כ' למדנו מזה שאין ראוי לישב בעזרה וכו' וכו' ע"ש הרי דמטעם דאין ישיבה בעזרה אתינן עלה ולא מחמת דברכות צ"ל מעומד, ונבדוק אני בזה במכתה"ג ועפר אני תחת רגליו הקדושות.

טז' וראה בשו"ת הגאונים כ"י תשובה לרבינו רב שמואל כ"ץ גאון, וה"ל אסמכתא לכל הברכות מעומד דכתיב ויעמוד ויברך לכל קהל ישראל, ואנו כך קבלנו מרבותינו אסמכתא זו וספירת העומר בעמידה דכתיב בקמה ובתק"ש מעומד עכ"ל, מובא בשיורי ברכה או"ח ס' ח' ע"ש, וגם כאן יש להעיר כמש"כ בהך דהפרדס לרבינו אשר בי"ח הנ"ל, ע"ש וצדפו לכאן.

בחיבורו והיינו דקא' והרמב"ם „אמר“, חדא דגבה טורא בינייהו הרחק מאוד, וכו', ותו דאמאי לא כתבו בחיבורו אשר הכינו ללמד דעת הלכה למעשה, וכו' וכו' ע"ש בארוכה כעין מש"כ בברכי יוסף ש"ל, ע"שה"ט כל לשונו, כי קצתתי ט' ובס' הלכות קטנות ח"ב תשרי רט"ה, כ', שאלה: למה אין עומדין הקהל כשש"צ מברך ברכות המצות, „דאי“ בירושלמי" (מובא בב"י או"ח ר"ס ח') דכל ברכות המצות מעומד, וכו' וכו', תשובה: איברא דמן הדין הכי הו"ל למיעבד, אלא דאפשר שכיון שלא נזכר דבר זה בתלמודא דידן לא נהגו קדמונינו לעמוד, אמר המני"ח „שמעתי“ דשש מצות הן, שברכתן מעומד, וסימנן ע"ץ של"ם, ר"ל עומר, לבנה בחי' ציצית, שופר, לולב, מילה, והטעם שקריתי בספרים הוא, כי בכולם כתיב לכם, ומצינו בעומר שהוא מעומד, שנאמר מהחל חרמש בקמה, אל תקרי בקמה אלא בקומה, וחמשתן למדין בגד"ש, מלכם לכם, דכתיב בכולהו, ויש שרצה לרמוז (ע' בס' מטה משה ס' תרס"ה ותתק"ל) שלשה בפסוק עצ"ת ה' היא תקום, דהיינו עומר, ציצית, תפילין, וכ"ז איננו שיה לי (עשור"ת רמ"ע מפאנו ס' ק"ב, ובאבודרהם ד' ווארשא דט"ו ע"ג ד"ה כשמתעטף), ע"ש. י' וראה בס' אבודרהם, סדר שחרית של חול ופירושה ד"ה כשמתעטף שכתב, וחייב לברך עליו מעומד, סימן להם „עלץ שלם“, עומר, לבנה בחי' ציצית, שופר, לולב, מילה, וכו' (המקראי קודש שכי' בשש מצות הנ"ל לכם), ויש מצות אחרות שברכתן מעומד למצוה מן המובחר, ואם לא ברך מעומד אין לחוש כגון הלל מגילה וסוכה, וי"א כלל לזה, שכל מצוה שאין בה הנאה מברכין עליה מעומד, ע"ש, הרי דרעתה דרך על מצות דכתיב בהו לכם, הוא שמברכין מעומד מן הדין, וראה שד"ח פאת השדה כללים מע' ב' כ"ס ד"ה ומה מש"ב ואקצר.

יא' וראה בס' העיטור ה' ציצית שער ג' ח"ב דפוס לעמבערג דל"ד ב' שכי', „וכ' ר' טוביה“, צריך לברך מעומד וכו', דיליף לכם לכם, דכ' וספרתם לכם, מה ספירה מעומד

סזן] וראה מחזור ויטרי סי' שע"ו דף תל"ח, שכ' גבי לולב, ת: ומצאתי כל מצה שכ' בה לכם מברכין מעומר, כגון לולב, וציצית. ומילה, בלולב כתיב ולקחתם לכם, (ויקרא כ"ג) בציצית כ' והי' לכם לציצית (במדבר י"ז) במילה כ' המול לכם כל זכר (בראשית י"ז), וכולהו ילפי' מעומר, דכ' וספרתם לכם (ויקרא כ"ג), מה להלן מעומד דכתיב בקמה ודרשי' בקומה, אף כולו, ועור כ' לעמוד (לשרת) לפני ה' (לשרתו) ולברך בשמו (דברים י') איתקש ברכה לשירות, כך מצאתי עיי"ש, ובהג' שם ע' סוטה ל"ח א' ר' נתן אומר אינו צריך, הה"א לשרתו ולברך בשמו, מה משרת בעמידה אף מברך בעמידה, וכו', וכו', ובסמ"ג עשין סי' כ' הביא ג' אחרת כעיי"ז עיי"ש, וע' בשו"ת שבות יעקב ח"ב סי' א' עיי"ש, ובדף ש"א אות ק"ד כ' והעמידה שכל מעשה העומר בעמידה הי', ועוד כתיב מהחל חרמש בקמה, א"ת בקמה אלא בקומה עיי"ש.

יזן] וראה בס' יראים עמוד זמנים סי' קי"ד שכ' ואין מברכין אלא בעמידה דכתיב מהחל חרמש בקמה אל תקרי בקמה אלא בקומה, ודרשה זו שמעתי ולא ידעתי מקומה" עכ"ל, וראה ווי העמודים שם אות ג', עישה"ט. חין] וראה בס' ברכי יוסף להחיד"א זצ"ל: ארי"ח סי' ח' אות ב' עמ"ש המחבר ויברך מעומד, שציין להב"י בשם הסמ"ק, (הבאתיו בהך דהמנחת אלעזר זצ"ל) וכ"כ הר"ר אבודרהם, וכ"כ באורחות חיים, וכ' דהא דאי' בירושלמי, כל הברכות מעומד, על ברכת המצות קאמר, ולא על ברכת הנהנין עכ"ל, וכ' הרב דרכי נועם ארי"ח סי' ג', דאם פ"י הירושלמי כך, וראי שחולק על תלמוד דידן דמהדר למיהב טעמא למצות שחייב לעשותן מעומד מטעם דכתיב בהו לכם עיי"ש, והשיג עליו אחד מאוהבינו ג"י, דהי"ן מצא בתלמודא דידן דמהדר אטעמא משום דכתיב בהו לכם, הלא הך דרשה ליתא בתלמוד דידן כלל, והרי הרוקח כתבה בס' שו"ט בשם קונטרס צרפתי" ובס' יראים סט"י קי"ד כתב דרשה זו, ששמעתי ולא ידעתי

מקומה" עיי"ש, ובדאי הרב הגו' אגב שטפיה כ"כ, וציין להכס"מ ספ"ז דתמירין, (הבאתיו לעיל בהך דהאשכול ז"ל), ועי' פסיקתא אמור, ולך לך, (תבאתי לעיל לשונם), וידוע דסתם הפסיקתא הוא מרבותינו ז"ל, וכמה דינים מהרמב"ם כ' בהכס"מ דמקורן הוא מהפסיקתא, והמחבר הפסיקתא דבינו טוביה הי' קרוב לזמן הגאונים וכו', ובס' תניא סי' פ"ה והשכלי לקט סי' קי"ח, איתנו לה מהפסיקתא הג"ל שנקראת לקח טוב, והב"ח כ' דלא קשה גוי"ש ל"ל, הא אמרו בירושלמי דכל הברכות מעומד דאין זה אלא בברכת המצות אבל לא בברכת הנהנין וציצית נהנין, אך ממילה וכו' דכ' בסמ"ג מגוי"ש, ורוחק לו' דלא ירע ירושלמי, א"נ כיון דליתא בתלמודן לא בעי מעומר אלא בהגך דיש גוי"ש, עכ"ד, והשיג עליו העולת תמיד, דברכות דרבנן, ועור הגוי"ש אתי לעסיפה, ותי' האל"י דבה דכוונת ב"ח דלירושלמי המצוה כברכה, והלבוש תי' דירושלמי יליף כל מצות מגוי"ש זו עכ"ד, ותשום אחד לא חקר גוי"ש הי"ן היא ושקלי וסרי", ובאורחות חיים דף ג', מביא הירושלמי, ואח"כ כ' וי"א דאלו הברכות בלבד ראוי לברכן מעומד, עומר וציצית וכו', הרי דמאן דיליף מגוי"ש חולק על הירושלמי היפך העולת תמיד, הלבוש, ואל"י רבה, וי"ל דאי' דתלמודין לא סיל כהירושלמי, ממש בפ' היו בורקין א' מהם הלכך מעומד דברכת הלבנה אף דאינה נהנין, אי לאו דמקבל פני שכינה לא הוי בעי מעומד, ויש לדחות דהירושלמי למצוה מן המובחר ואביי לחיוב, וכ"ג מהאבודרהם דשאר מצוות הוא למובחר, והג' דגוי"ש חיוב, ונעלם מהבי"ח והעולת תמיד א"ק דשם האבודרהם מני לבנה בכלל הנך דגוי"ש ותלמודין מוכח איפסא, וכו', ועמ"ש בית דוד סי' י"א, עיי"ש כל לשונו, וראה ברכי יוסף ארי"ח סי' תקפ"ה שכ"כ, ושם כ' ודלא כהרב בית דוד סי' שפ"ח, שכ' דגוי"ש זו היא בגמרא באיזה מקום עיי"ש, והני ילפותות לא נמצאו על חוץ ימיס יס התלמוד בבלי וירושלמי, והרשב"ץ חי' ר"ה דכ"ח א' כ' על הסמ"ק (ש"ל) ואיני

יודע מנין לו גוי"ש, עישה"ט. וראה בס' עולת תמיד ארי"ח סי' ח', ופרישה ארי"ח סי' ח'—א', וראה היטב בב"ח שם, וראה היטב באליהו רבא אות ב' שם בארוכה, וראה בס' מאמר מרדכי ארי"ח סי' ח'—א', עישה"ט, וראה שוירי ברכה ארי"ח ח' כאן, וברכ"י ארי"ח סי' תקפ"ה עישה"ט, ולבוש ארי"ח סי' ח'.

ועמשי"כ הברכ"י הג"ל, דכן איתא בפסיקתא (וכן קדמוהו בזה בכ"מ שהבאתי בפנים, עיי"ש שהזכירו ודיברו מהפסיקתא זו), רציתי להעיר, דראה בכללים שלי ערך מדרש וערך פסיקתא, וראה שדי חמד כללי הפוסקים סימן ט"ז אות ג"ט, שכ' בתוך הדברים וז"ל: ושכ"כ רבינו יוסף טר"ע בס' תנאים ואמוראים על התוספתא ותו"כ מוילנא וספרי ששמש מדרש ונקראים בלשון התלמוד "בריייתא" ובשם הגדולים להחיד"א ז"ל מע' ספרים אות מ', חשב שט מדרש את הפסיקתא רבתי מכילתא ספרא ספרי תנא דבי אליהו פרקי דר"א, אותיות דר"ע, עיי"ש כל לשונו ואקצר, וכנ"ל גם על הפסיקתא זוטרתא דראה גודל חשיבותה בפסיקתא זוט' לקח טוב באבער בהקדמתו בגודל חשיבותה וחמנה עיי"ש בארוכה ותראה שראוי ג"כ להקרא "בריייתא" כנ"ל, ושפיר כ' הרא"ש סוף פסחים הגדיל דת"ד וכו' וכו', ומובן היטב הברכי יוסף ותירוצו נכון לפ"ו, ולא באתי רק להעיר, כי הנמוקי הגרי"ב רצה למחוק ולהגיה בהרא"ש (כמש"ל) במקום דתנו רבנן דסמכי רבנן, ואני כבר הארכתי במק"א בספרי וכאן דאסור להגיה בספרים דאם כאן בתירוצי וצרפו לכאן, וראה היטב בס' ארצות החיים להמלבי"ם ז"ל על ארי"ח סי' ח' עשה"ט הדק.

והנה נבון אני קצת בדברי הברכ"י במשי"כ שכתב דינים" מהרמב"ם הורה גבר מן בכס"מ דמקורם הוא מהפסיקתא, והנה לא הראה מקום בכסף משנה שם"מ להרמב"ם מהפסיקתא זוטרתא, ואולי כיון ע"ד הכס"מ בה' מלכים (פ"א ה"ז) בענין מינוי שררה לבנו עיי"ש כל הענין, אבל במכתה"ג זה לא נמצא בפסיקתא זוטרתא, ורק בפסיקתא הישנה פסקא אחרי מות

דקע"ג ב', וכבר העיר בזה הר"ש באבער בהמבוא למדרש לקח טוב אות י"א דף כ"ט ב' עיי"ש מש"ב, ועיי"ש במבוא דף ז' אות ג' ערך רבים טעו והחליפו הפסיקתא זוטרתא עם הפסיקתא הישנה או הרבתי עיי"ש, ועיי"ש כל המבוא, וראה מבוא הפסיקתא רבתי דר' כהנא להרד"ל, וצרפו לכאן, וראה היטב בפסיקתא דאגדת ארץ ישראל באבער ד"ט, עישה"ט וצרפו לכאן, ומצינו כמה קדמונים שהזכירו את הפסיקתא זוט' בבבלי, ר' טוביה, העיסור, השבלי לקט כ"י ה' מילה סי' ד', ובתניא רבתי ה' מילה ססי צ"ה, וראה מבוא לפסיקתא דאגדת ארץ ישראל באבער דף ט'.

והנה במשי"כ הברכ"י יוסף בפ"י ד' הרא"ש דזה היא בפסיקתא זוטרתא, ושהרמב"ם הורה כמה דינים מהפסיקתא רציתי להעיר דראה בהרא"ש ה' תפילין סי' י"ד שכ' בענין ברכת התפילין אי מברך שתיים כדעת הגאונים, וכ"כ בלקח טוב", וכ"כ במבוא הפסיקתא אגדת א"י להר' באבער בשם כו"כ ראשונים שקוראים את הפסיקתא זוט' בשם לקח טוב, עיי"ש בארוכה גדולה, ולפי"ז אם הי' כוונת הרא"ש על הפסיקתא זוט' הי' כותב כן בשם הלקח טוב, ולא באתי רק להעיר.

יטן] וראה בס' פתח הדביר ארי"ח סי' ח', שמביא הב"י כאן בשם א"ח, הירושלמי, דכל הברכות מעומד", וכ' עליה, דהירושלמי הו' כעת לא נמצא" ושמורתם די לנואנו בס' עדי זהב הביד הרב"ד ז"ל סי' י"א כ', ודבר זה בל ימצא בירושלמי, עיי"ש, ומהלבוש, והפרישה, ובגדי ישע, ומחצית השקל ארי"ח סי' ח', דילפי מספירת העומר, וכ"כ הארי, והחיד"א ז"ל בברכ"י, שיריב, טוב עין, וחיים שאל, דיליף רק להנך דכתיב בהו לכם, והירושלמי לא מגזיז יליף לה, ובשיריב מביא מהפרס מויברך כל קהל ישראל עומד ויאמר ברוך ה', וכ"כ בשם תשו' הגאונים, וכוה כ' הרא"ח ז"ל ויעמוד שלמה ויברך כו', באופן דמשום דלא איתגלו לך ד' הירושלמי בדוכתייהו טרחי רבוותא לדעת מהיכא יליף לה הירושלמי, וציין להמור וקציעה

שנ' מדבריו וראה דברי הירושלמי במקומו, (לעיל הבאתי לשונן), ומקשה הפתה"ד עליהם שהרי הירושלמי אפילו אי נמצא לא יליף מגזיש רק מעגלון ועוד, ואפשר דחירושלמי ס"ל דהך ילפותא דיעמוד ויברך וכו' אינו אלא סמך בעלמא ואינו דין אלא דסמך על הגזיש וע"כ יליף גס מעגלון, וכע"ז כ' התוס' ישנים כתובות ל"ט ב' ד"ה אלא דאבי ורבא לא הוו משני הכי אלא בתר דגלי קרא בהדיא ע"ש ה"נ דכוותיה, ומביא מש"כ הברכי יוסף (אריח סי' ח' ש"ל) להקשות ע"ד רבינו פרץ שכ' ומברכין על ספיה, בעמידה, ח"ל הרמב"ם אמר שכל מצוה שנאמר בה לכס צריך שתהי' בעמידה ואב לכלס ספירת העומר, וכו', שזה לא נמצא בהרמב"ם וכו' וכו' (ראה לעיל לשונן), והפתה"ד מתרץ שר"י בן גיאת, ור"י בן מיגאש היו רבותיו של הרמב"ם (ע"ש בארוכה) וא"כ אפשר שהרמב"ם קיבל מהר"י ו' גיאת קבלת רבותיו דבקמה וכו', והשמיעה לרבינו פרץ, וע"כ א"ר פרץ כן משמו שהרי בכ"מ מה' תמידין ומוספין פ"ז מביא כן בשם הר"י בו גיאת, ומביא בשם ההג' ח' על הסמ"ק, שכ' כע"ז וכו', וכ' הרמב"ם פ"ג דשופר ובפ"ו מה' תמידין ומוספין דספח"ע הוי מעומד, והטעם מבקמה לא כ' שם רבינו, אבל הביאו המחברים זה מבקמה בשם רבו של הרמב"ם הר"י ו' גיאות וכו' ע"ש, ומה שלא כתבה בחיבורו כיון דאינו אלא אסמכתא בעלמא ולא גזיש גמורה ולא לעכובא אלא למצוה, כש"כ הפוסקים וכו' וכו', ע"ש כל לשונו הטהור בארוכה גדולה ואקצר, וראה היטב בספרי בית אהרן ח"ג ערך אומר דבר בשם אמרו מדף שפ"ו הללא ש"ש מכ"כ מקומות דכל מה שאומר תלמיד אפי' בסתמא חשיב לן כאלו נפיק מפומיה דרביה בהדיא, ע"ש בארוכה, וביד מלאכי האריך בזה בס"י תרס"ג ע"שה"ט, ולפ"ז דברי הפתח הרביר שרירים וקיימים לפענ"ד, וראה היטב הרק בס' ארצות החיים על אר"ח סי' ח', מש"כ בארוכה גדולה וצדפו לכאן.

[כ] וראה מחצית השקל אר"ח סי' ח' ס"ק

כ' שכ' שהברכה והעטיפה יהי' מעומד, וגם בירושלמי יליף העטיפה בגזיש דבעי מעומד דבציצית כתיב לכס ובעומר כתיב לכס ובעומר כתיב בקמה ודרשין בקומה וסנייה יליף הירושלמי דגס ברכת כל המצוות בעי בעמידה וכו' וכו' ע"ש, הרי שכ' בפירוש דהוא מהירושלמי ובאמת בהירושלמי לא מובא מזה כלל, וכ"ש בפנים, וזה פלא במכתה"ג, וראה בהך דהברכי יוסף ש"ש דאדרבא הירושלמי לא ס"ל הגזיש ע"ש מהב"ח ועוד שם וצדפו לכאן, ופלא בעיני במכתה"ג של המחזה"ש ז"ל, וצ"ע, וראה לשון הב"ח כאן, וראה בספרי בית אהרן כ"כ פ"עמים כי הקדמונים היו רגילים לננות כל המדרשים ופסיקותות וילמדנו אשר נתחברו בא"י בכינוי ירושלמי וכש"כ בס' אמרי בינה להג' מהרצ"ח ז"ל סימן ב' דף תתצ"א ע"ש. כאן] וראה ב"ח אר"ח סי' ח', שכ' ומ"ש מעומד, כ"כ בסמ"ק ושאר פוסקים, דגמרינן לה בגזיש דלכס מספירת העומר דכ' ב' בקמה בקומה, ולא קשה גזיש למה לי הא גרסי' כירושלמי כל הברכות מעומד דאין זה אלא בברכת המצוות, וכו' וכו', אך קשה ממילה ולולב ותקיעה רכ' בסמ"ק מעומד משום דכתיב כהו לכס, וכו', תיפוק ל' דהי"ל ברכת המצוות, ודוח"ל דלא ידע הירושלמי, א"כ הוה ס"ל כיון דליתא בתלמוד שלנו לא בעינן מעומד אלא בהנך ראות כהו גזיש דלכס, וכו', וצ"ע ע"ש, וע' פרישה שם שכ' כע"ז.

כבן] וראה כס' תורת חיים אר"ח סי' ח' אות ג', שכ' בתוה"ד, דקריאה שאני, משא"כ שאר מצוות הוא דק מפסיקתא זוטרתא שהוא בעל לקח טוב סילוק לגאונים, ע' בברכ"י, א"כ בודאי דרק לכתחילה, וכו' וכו', אבל גוף המצוה שיהי' בעמידה, יליף בפסיקתא מהגזיש, וא"כ י"ל, כיון דאינו מבואר בגמ', ואין אדם דן גזיש מעצמו א"כ קיבל מרביתיו, כידוע, לכן אינו מעכב בריעבד, ע"שה"ט כל לשונו.

[ג] וראה בס' נפש חיה אר"ח סי' תפ"ט, עתסו"ז ס"ק ב' מעומד, דת"ר בקמה א"ה

בקמה אלא בקומה שציץ להג' הגר"יב על הרא"ש סוף פסחים (ש"ל) דלא מצינו דרשה זו "בדרז"ל", ומצאתי בפסיקתא זוטרתא פ' לך, ופ' אמור, שכ': לכס בעמידה, שנא' מהחל חרמש בקמה, כלומר בקומה, ומהו אנו למדים על כל מצוה שנא' בה לכס, כגון מילה, וציצית, וכו', וע' בה' קטנות ח"א סי' רט"ז. ע"כ ע"ש, והנה אתפלא במכתה"ג שהעלים עיניו מהברכ"י, ומכל הנ"ל שהבאתי כאן, וגם במש"כ בשם הג' הגר"יב דל"מ דרשה זו "בדרז"ל", הרי הגר"יב לא כתב רק בש"ט, ע"ש.

[כד] וראה בשו"ת מנחת אלעזר ח"א סי' מ"ח, שתמה על מש"כ הב"י ה' ציצית בשם הסמ"ק, שצריך להתעטף בציצית מעומד, משום דגמר לכס לכס מספירת העומר דכתיב ב' בקמה פ' בקומה, ע"ל, דאין יש כח ביד הפוסקים לעשות גזיש שלא קבלנו ולא למדנוה מבעלי התלמוד, וגם הפ"י ודרש בקמה בקומה אינו בש"ט ובדרז"ל כלל, וגם הב"י בעצמו ובכ"מ כ' שז"א מדרז"ל, רק שכ' שהר"י ו' גאות כ' שמקובל כן לעשות בעמידה, ובסמ"ק סי' קמ"ה בהג' ר"פ כ', והרמב"ם ז"ל אמר שכל מצוה שנאמר בה לכס צריך שתהי' בעמידה ואב לכולם ספירת העומר שנא' בה וספרתם לכס וכתיב מהחל חרמש בקמה דמשמע דהיכא קאי קמה א"י קומה וס"י עמז"ל, עומר, מילה, ציצית, ולולב, (דכתיב גבייהו לכס), עכ"ד, והוא תמוה שבאמת לא נמצא כלל זה ברמב"ם, ואולי שמעה איש מפי איש בשם הרמב"ם, ותמהני פה קדוש יאמר כן, לעשות גזיש דלכס מה שלא למדו דז"ל כנזכר, אלא ודאי שאינו מדינא רק קבלו כן מצד חומרא וכו' סמך לזה, וכן ג' מלשון רבינו פרץ שכ', ולכן נוהגין לעמוד בהבדלה, דכתיב והבדלתם לכס וכו' ע"ש, והרי והבדלתם לכס לא איירי בהבדלה לשבת וזה רק רמז וסמך רחוק, ורק מצד חומרא, ופלא על הגר"א באר"ח סי' ח' שכ' שזהו בשם הרא"ש סוף פסחים בקמה בקומה וילמדו הסמ"ג ג"ש מעומד, ולא הרגיש שזה אינו בש"ט כלל, ולא שייך ב' גזיש ע"ש כל לשונו הטהור. וראה

בס' אות חיים ושלום להגה"ק ממנוקאטש זי"ע סי' כ"ה אות ט"ז שהאריך ג"כ בזה, וכו', למ"ש במנח"א ח"א (סי' מ"ח) בתמיה קיימת שלא זכינו להבין דברי רבותינו הקדושים, למש"כ דגמר לכס לכס א"ת בקמה אלא בקומה, "ובאמת לא נמצא זה בשום מקום בש"ט, וגם בירושלמי לא מצינו מה שהביאו בשמו בברכת המצוות", וגם הרמ"ע מפאנו ז"ל (סי' ק"ב שאלה שביעית) לא הביא בזה מהב"י ולא ד' הירושלמי, ומשמע דלא שמיע ל' כל' לא ס"ל כן עיקר, כיון דלא נמצא בש"ט ולא בדרשות חז"ל ולא במדרשות שלנו, (רק מרבינו טובי' מפסיקתא זוטרתא) וכו' וכו' ע"ש בארוכה וצדפו לכאן, וראה בספרו היקר נמוקי אר"ח סי' ח' שכ' ג"כ כע"ז, ע"ש, ופלא על הגה"ק זי"ע שלא העיר למשל מכ"מ.

ובתורה תמימה דברים ט"ז ט', כ' על דברי הרא"ש סוף פסחים הנ"ל, ואחרי לשון זה נגדרו הרבה אחרונים וסמכו לחשוב כי אמנם נמצאה ברייתא כזו, אבל אין האמת כן אלא דרשה זו היא סמך ודמא בעלמא, נובע מהפוסקים עצמם, וכש"כ הכ"מ פ"ז הכ"ג מתמידין, והלשון "דת"ר צריך תיקון והגה"ה, וע' בהג' הגר"יב, ואין שיהי' אין ברייתא כזו בשום מקום, ע"כ, ופלא שלא העיר כלל וכלל למה שהבאתי כאן, ולא ידע כי גם בהפסיקתא זוטרתא מובא זה הדרש ג' פעמים כמש"ל ולא העיר מהמדברים בזה כלל וכלל, וראה לקמן מה שכתבתי בזה דאפשר דהי' לפניהם גירסא כזו ע"ש.

[כה] והנה השדי חמד כללים מע' ב' אות ו' ד', האריך בענין אם הברכות הם מה"ת או מדרבנן ואנמל"ב ע"שה"ט, ובפאת השדה כללים מע' ב' אות כ"ט ג"כ האריך בזה ובענין הברכות בעמידה, לך ראה ואז תתענג, ואני אביא רק קטעי דברים הנוגעים לענינינו פה וע"ש ג"כ ברבר ההבדל בין עשיית המצוה להברכה, וכו"כ הערות קו' ותי' בזה, ומביא בשם האבדק"ק ראזונא יצ"ו, וז"ל י"ל ממש בנחמיה ט' פ' ח', קומו וברכו את השם, ועוד קו' ברכת שמים מברכת הריטו, ע' סוטה ל"ה, ממש אלה

יעמדו לברך עכ"ל. וע"ש מ"ש השד"ח ע"ז. ובר"ה נחזור כ' במה שהביא הקדמונים בשם הירושלמי שכל הברכות מעומד ולא הראו מקום לזה וכו' (ע"ש שהביא כמה שיטות מהיכא יליף לה) ומביא בשם ס' מור האהלות שהראה מקום הירושלמי בריש פ' כיצד מברכין ד' חגי ור"י סלקי לבי חנותא. קפץ ר"ח וברך א"ל ר"י יאות עבדיה שכל המצוות טעונות ברכה ומלשון יאות עבדיה כמה שקפץ ממקום ישיבתו. וע' עמודי אש קונט' מעין הברכות אות ל"ז עכ"ל. ודחאו השד"ח מכ"מ דקפץ ל"מ כן ע"ש. ומביא בשם הגאון עמודי אש ג"כ שכן שלא נמצא לפנינו הירושלמי, דכל הברכות מעומד וכו' ע"ש. וראה היטב בספרו אור לי סימן ב' משי"ב וצרפו לכאן. וראה שרי חמד מע' ראש השנה ס"י ב' אות ל"ז משי"ב ע"ד הנהר שלום שם שמקשה שאין אדם דן גז"ש מעצמו ושלא נמצא מקום בש"ס וכו' וכו' שכבר קדמוהו בקושיות האלו. הרשב"א. והברכי יוסף וכו' וכו' ע"שה"ט וצרפו לכאן.

כן תרשב"ץ ח"י ר"ה דף כ"ה. מביא הסמ"ק הג"ל. וכתב עליו: ואינו יודע מנין לו גז"ש זה. וכן בס' יראים סוסי קיד' כ' ע"ז דרשה זו שמעתי ולא ידעתי מקומה. והדוקה בס"י ש"ס כ' זה בשם קונטרס צרפתי ע"ש. ובפתחי תשובה א"ח ס"י ח' כ' שכעת זכינו לבעל העיסור ה"צ שער ב' שמביא כ' ד' טוביה דצדיק לברך מעומד ור' טוביה הוא הפסיקתא שמביא הברכ"י עכ"ל. וע' פמ"ג משבצות זהב א"ח תל"ב אות ג', וראה היטב בס' שדי חמד פאת השדה כללים סימן כ"ט משי"ב בארוכה בענין ברכת המצות והמצוות בעמידה ע"ש בארוכה גדולה ברוב בקיאותו הנוראה ואקצר. וע' בהג' לאבודרהם (קלוינבורג תרפ"ז) דמבואר דהא דאנו למדין מספירת העומר הוא רק שהמצוה גופה צדיק להיות בעמידה ולא הברכה. דברכה ילפינן (ממלכים א' ח') ויבדך את כל קהל ישראל וכל קהל ישראל עומד ע"ש. וע' שו"ת אור לי ס"י ב' וע' בס' היקר מאסף לכל המחנות א"ח ס"י ח' אות ד'

מש"ש ברוב בקיאותו עשה"ט. וראה בס' מור וקציעה להיעב"ץ זצ"ל א"ח ס"י ח' ובס' מאמר מרדכי א"ח ס"י ח'—א'. ובס' ישועות יעקב א"ח ס"י ח'—א'. ע"שה"ט. וראה בס' עולת תמיד א"ח ס"י ח' ס"ק א'. וס' אליהו דבא. ולבוש שם. וראה היטב הדק אריכות גדול בשדי חמד כללים מע' ב' אות ו' ז', ובפאת השדה מע' ב' אות כ"ט עוד יותר ויותר ע"שה"ט ואקצר במה שאפשר לראות שם. וע' היטב בס' אור לי סימן ב'. ובס' יראים עמוד זמנים ס"י קמ"ד. ובס' ארצות החיים להמלבי"ם ז"ל א"ר ס"י ח' ובס' חסדי דוד למחר הגאון הנורא מהר"ר דוד סג"ל צימעטבוים זצ"ל על א"ח ס"י ח' ע"שה"ט. וראה היטב שד"ח מערכת ראש השנה ס"י ב' אות ל"ז ע"שה"ט הדק. ומביא שם בשם הבית דוד ס"י שפ"ה. שכן דגז"ש זו (דקמה) היא בגמרא באיזה מקום וכו' והוא השיג עליו. ע"ש.

כן והנה אחרי דואי אשר הגאונים הקדושים הג"ל כתבו. אשר דברים האלו כל ימצא הם לא בש"ס. ולא בירושלמי. ולא ברמב"ם. כמו שתראה בפנים. ונלאו למצא מקומם ולא מצאו. והרבה מהם נלאו למצא פשר ופתרון להדברים האלו. ואפילו בדחוקים שונים כמו שתראה בפנים בזה בארוכה. ע"כ אמרתי בנפשי לחוות בה גם דעתי הקטנה. ובעיה"ת תתורצו כל השאלות והדיוקים ויהיו לתועלת ולחסד יגיעת החיפוש בעה"ת כנ"ל: והוא עפ"ש בספרי ח"ו ערך אימא כו"כ הגהות ספרים. ובפרט שם בדף ר"יב. הבאתי בשם ספר דרכי שלום למחר הגאון הנורא מבעדזאן זצ"ל אות צ"א. שכן ח"ל: דבר מצוי בראשונים שה"י להם גירסא בש"ס ואינו בש"ס שלפנינו. ע' בתשו' חת"ס האר"ח סימן פ"ו מכמה מקומות. ותוס' זבחים ס"ט ב'. ד"ה אי טרפה. מרדכי גיטין ס"י שצ"ה. רש"י ע"ז ע"א וע"ב. וע' מלחמות פ"א דביצה יעו"ש עוד בב"י. וע' ש"ך ח"מ ס"י רה"ע ס"ק ג'. דהרמב"ם ה"י לו גירסא אחרת בש"ס. דהבניא נפשטה. ע"ש שהביא מכ"מ כה"ג עכ"ל. וראה גם בספרי

בית אהרן ח"ה דף שמי"ב אות ד' ע"שה"ט. ועוד הבאתי כע"ז בספרי בית אהרן ח"ו הג"ל ובכ"מ בספרי וראה בכללים שלי ערך תלמוד.

וע"כ נלענ"ד והראשונים כמלאכים ודאי לא בדו זאת מלבם. וודאי ה"י לפניהם גירסא כזו בש"ס ובירושלמי ואינו בש"ס ובירושלמי שלפנינו. ואין אנו צריכים להגיה כלום בדבריהם הקדושים. כי ראויים המה הקדושים והסתורים זי"ע לסמוך עליהם בלי שום ספק כלל וכלל. וע"כ הביאום גם הדורות האחרונים מהש"ס והירושלמי. ולא ה"י צורך בדקיה על הסתורים הקדושים זי"ע. וראה בספרי ח"ו הג"ל דף ריד"א אות כ"ב. ש"ש בארוכה. דבירושלמי רבו טעויות הופוס בחסיד ויתיר וחליף וכדומה. ע"שה"ט הדק וצרפו לכאן. כי לא דציתי לבא בכפילא במה שהארכתי כבר בספרי וע"כ ודאי אין זה פלא שלא נמצא בירושלמי כלום מזה. כמשי"ב בפנים. גם ראה שם בספרי ח"ו דף רט"ז אות כ"ז דבהסמ"ק חנפס בראשונה עם הג' רבינו פרץ ז"ל עלו הרבה שיבושים ע"ש. ובמקומות הרבים שציינתי שם וצרפו לכאן. וכן אין פלא שלא מצאו דבר זה בהרמב"ם שמביאים. וודאי ה"י לפניהם גירסא כזו. אך האמת היא כ"ש בספרי בית אהרן מדף קע"א והלאה בארוכה מסעות המעתיקים והשונים. זה בכה וזה בכה. שינו צורתם וטעמים של המימרות וחסרו חזקו בד' הראשונים ז"ל. ע"ש הסיבות והטעמים בארוכה. ובודאי היתה גירסא כזו לפניהם בהרמב"ם. ואינו מצוי לפנינו. כנלענ"ד. וכבר הבאתי שם בספרי מגדול האיטור להגיה ספרים. ע"שה"ט הדק וצרפו לכאן. וראה היטב בספרי ח"י מדף ה' והלאה ע"שה"ט הדק. וראה שדי חמד כללי הפוסקים סימן ה' אות כ"ג. שכן אין דרך הרמב"ם לכתוב אלא דינים המפורשים בהדיא בש"ס. אבל לא דברים שאינם מפורשים. אף שהם מוכרחים ואמתיים. ע"י קלי"ב בס"י ג'. בכללי הרי"ף אות ה'. עכ"ל. וע' ס"י ג' שם מכ"מ. ואקצר. וכך כאן הסברא נותנת כמו שכתבתי והיה לפני הרמב"ם גירסא בש"ס כנ"ל מפורש ואמתי.

ושמחתי מאוד למצא בס' אמרי בינה להמהרצ"ח ז"ל סימן ב' דף תתצ"א שכן בתוה"ד על הברכי יוסף הג"ל. ואעפ"י דר' טוביה זה אחרון ה"י בזמנו של רש"י. בכל זאת אסף וקבץ מספרי המדרשות של חכמי התלמוד אשר היו נגד עיניו ונאבדו מאתנו. ע"י מהר"ל צונץ בספרו על המדרשות דצ"ד דצ"ח עכ"ל. וראה היטב כאן בערך בני אחתי דר' טרפון מש"ש בשם המהרצ"ח ז"ל ע"שה"ט. וראה בהג' מהרצ"ח מגילה י"ב א' שכן על רש"י ד"ה מלמד. ויליף בירושלמי כתיב הכא נגזר וכתבי וישב בית החפשיה כי נגזר מבית ח' ע"י בתוס'. ולא מצאתי שום רמז בירושלמי וגם במדרש ובילקוט לזה. וגם בתרגום לא מצאתי וכו'. ובע"י מוסיף עוד בתוס' בשם הירושלמי גז"ש. חדרש להך דבא גבריאל ועשה לה זנב ע"ש. וגם זה לא נמצא כי בכל הירושלמי מגילה לא נמצא דרשות על מגילת אסתר. ובמאמר לקיים דברי אגרת אראה כו"כ מאמרים מהירושלמי שהיו נוכח עיני הראשונים ונאבד מאתנו. ולדוגמא איזה מהם. (שבת ל"א) אמונת זה סדר זרעים כ' התוס' בשם הירושלמי שמאמין בחיי העולמים ווודע. בטוא"ח ס"י מ"ו ברכה אתה הוא עד שלא נברא ברוך המקדש שמו בריבם. נתקנה ע"פ הירושלמי. ולא נמצא אצלנו. ובסוד ובי"א א"ח ס"י ג"ד בשם הירושלמי המספר בין ישתבח ליוצר עבירת היא בידו וכו'. רמ"א א"ח ס"י תקפ"ג בשם הירושלמי האי מאן דמדיך בריש שתא וכו'. בפר"ח א"ח קנ"ה בשם הירושלמי כל מי דאית לי' נדה אסור למיסק לדוכן. ובראב"ד בסוף פ"י לתמיד הביא ברייתא בזה. ולא נמצא אצלנו ע"ש. וראה היטב כע"ז בהג' מהרצ"ח סוטה כ"ב א' ע"שה"ט. וראה הגה"י יעב"ץ חגיגה ד' ב' שהתוס' רמזו על ענין לשבת קיד ואינו לפנינו ע"ש. וראה בכללים שלי ערך ציוני הדפים ברש"י ותוס'. עוד נלענ"ד בד' הגה' הגרי"ב ז"ל. דבמכתה"ג אין צריך להגיה דסמכוה רבנן במקום דתנו רבנן דאפ"ש דאף דהוא רק אסמכתא

או קבלה ולסימנא בעלמא וכדומה שייך עלה לשון. תנו רבנן, ולשון אל תקרי ועוד, וראה בספרי ח"י ערך אסמכתא. ובספרי ח"ט ערך אל תקרי בארוכה גדולה בזה ובהציונים שם, ולא באתי דק להעיר.

עוד נלענ"ד בר' הגה' הגרי"ב הנ"ל, דהכלל דתנו רבנן היא ברייתא גורעה ומפורסמת כ"ש בכללים שלי ערך תלמוד, תנו רבנן, תניא, וכדומה, וכספרי בית אהרן ח"י ערך אף אנן נמי תנינא עישה"ט, ומ"מ י"ל בד"א, דהא דהכלל דתנו רבנן היא ברייתא. אפשר דהא דק בש"ס, אכל בהראשונים ואחרונים שייך שפיר לשון דתנו רבנן אף על דבר שאינו מפורש בש"ס מכח דרך ארץ דכן שנו דכותינו, ואפשר דהר"א כתב כך גם על מה שלא נמצא בש"ס, וראה שם מ"ש בדבר ההבדל בין תנו רבנן בתחילת המאמר, לרתנו רבנן באמצע המאמר עיי"ש, ושפיר כ' הרא"ש דר"ד אף דאינה ברייתא כנלענ"ד בר"א, והנה הפסיקתא אף שר' טוביה כתבה בזמן מאוחר מ"מ הוא ליקוט מבעלי התלמוד הנו"א, וראה בספרי ח"ד ערך אי לא ס"ל ל"ל למחני וכו', שכן כע"ז בענין הסדר עולם מר' יוסי עיי"ש מרף תקס"ב והלאה עישה"ט.

ובהך שמקשים על רבינו פרץ שמביא בשם הרמב"ם שכל מצוה שנאמר להם וכו' וכו' שזה לא נמצא ברמב"ם וכתבתי ע"ז תירוצו כאן, ונ"ל עוד בר"א שהי' כתוב כאן בשם מהר"ט וזה ה"ר טובי', וכמו שמביא כ"פ מאמריו מהפסיקתא רק בשמו. והמרפס טעה וכתב מהר"ם ואח"כ בדבות הימים עשו המעתיקים מזה בסברם שמהר"ם הוא הרמב"ם כרגיל, ואם כי אני מתנגד גדול להגיה הספרים כש"כ בפנים ובספרי ח"ו ערך אימא נגהת ספרים, מרקע"א והלאה, עכ"ז כאן שאני, א' דזה טעות הרגיל להחליף ט' במקום מ' שדומים זלי, וראה כספרי ח"ט ערך אל תקרי מש"ש בענין חילוף אותיות, ב' כבר הבאתי כאן בשם החיד"א ז"ל בתירוץ שלי דבהסמיק הנדפס עם הג' רבינו "פרץ" ז"ל עלו הרבה שיבושים עיי"ש, וא"כ אפשר

לתלות בהמעתיקים שטעו בדבר קל כזה כנלענ"ד, וראה כאן שהבאתי לשון בעל העיטור שכן בשם ר' טוביה מש"ל, וראה בלשון הברכי יוסף, וספר פתח הרביר שהבאתי כאן, וכ"פ קראו הפסיקתא זוטרותא בשם ר' טוביה כמ"ש בפנים עיי"ש.

עוד רציתי להעיר עמש"ל מהפוסקים האחרונים באו"ח סי' ח' אם יש חילוק בין הברכות והמצוה גופא, ראה בהמקומות שצייגתי בכללן, דמהרא"ש סוף פסחים שכן וכן מברכים מברכים מעומר אין כוונתו רק על הברכה רק פ"י של מברכים היינו למנות ספירה, ושמחתי למצא בהג' תועפות דאם על ס' היראים סי' דס"ב אות ט' שכן, ופ"י מברכין היינו לספור, דספירת העומר נקרא בפי הראשונים ברכה וכ"כ בתוס' מנחות ס"ו א' ד"ה זכר דבס' חשיכה יכול לבודק כו' עישה"ט, וברוך שכוונתי לכע"ז בעה"ת.

כח] וראה בס' חיים שאל להחיר"א זצ"ל ח"ב סי' א', שהאר"י בענין הרא"ש דספירה הנ"ל, וכי' דדאי הרא"ש לא מביא ברייתות בסתם שלא הוזכרו בש"ס, ולא אפ"ל רהכי הוה גדים הרא"ש בש"ס, דהרי הרא"ש אחרון שבראשונים, הקודמים הראשונים לא מייתי ברייתא כזו, הרבה ראשונים כתבו שזה קבלה, ואסמכוהו אקדא, ומייתו לה מפסיקתא. ועוד ועוד כדומה, דאינו ברייתא וכו' עיי"ש, רציין למש"כ בספרו יעיר אוון מע' א' אות נ"ו דזה תוספת בהרא"ש שכתב בגליון א"זה לסדן ואינו מפסקי הרא"ש, א' דאינו בהר"ף, נודע דהרא"ש מעתיק ד' הר"ף וכו', ב' וגם אינו בקצור פסקי הרא"ש, ומביא בשם מהר"י עיי"ש בספרי שבט יהודה סי' ש"ט דין א', שכן דהך דרעה לא הוזכרה בש"ס אלא ברייתא הביאה הר"ף והרא"ש, טוף פסחים, דמשמע דאינו אלא אסמכתא בעלמא עיי"ש, ובאמת דאינה בהר"ף וכו' עיי"ש כל לשונו, ובס' יעיר אוון הנ"ל כי קצתה באומר.

כח] וראה היטב בס' אמרי בינה להמהרצ"ח ז"ל דף תתפ"ו סימן א' שהאר"י מאוד מכמה

תוס' וכי"כ מקומות שמרובים המה המדרשות מהתנאים ובעלי התלמוד אשר נאבדו מאתנו, עישה"ט הדק וצרפו לכאן, כי לקצר אני צריך, עוד כתב שם בדף תתפ"ג כי השינויים והחילופים הן בהלכה הן באגדה הוא מפני שהיו כתובים זמן קדמון ובמשך הזמן נתהוו העתקות שונות, ושבועים הרבה, כי הכתב יפול בו השעות, וגרמו ההעתקות השונות נוסחאות מתחלפות וכו' וכו', עישה"ט.

ועם סימן ב' מדף תתצ"א והלאה האריך מאוד מאוד בענינים שלא נמצא להם מקורים וכי' כי הקדמונים היו רגילים לכתוב כל המדרשים ופסיקות וילמדנו אשר נתחברו בארץ ישראל בכינוי "ירושלמי" ולא דקדקו בלשונם, ומי יודע באיזה מדרש מן המדרשים אשר נאבד מאתנו, כמו שהבאתי בפרק הקודם (עיי"ש בס' א' מש"ב בארוכה, שהי' כו"כ מדרש חז"ל ונאבדו) ומביא ראיות מכרי"כ מקומות שמצינים להירושלמי וליתא בהירושלמי, עשה"ט בארוכה, ומביא גם הירושלמי דידן דכל הברכות מעומד, וד' הרא"ש סוף פסחים הנ"ל, ע"ש בארוכה, ומביא עוד כו"כ דברים אשר מובאים בשם ירושלמי, ומשונים מאוד מכפי אשר בירושלמי שלפנינו עיי"ש בארוכה, וכי' עוד טהרא"ש, הר"ן, והמרדכי העתיקו לפעמים ד' הירושלמי ככתבם וכלשונם בענין הלכה, וצינו המקום, ובירושלמי אתנו בדפוס היום, אין אנו מוצאים שום רמז לאלו הלכות קבועות, ובע"כ אנו מוכרחים להחליט כי הירושלמי אשר לפנינו אינו בשלימות כמו שהי' בכתב לפני הקדמונים, והמפריסים הראשונים מעלו מעל במלאכת ה' והחסירו הרבה מן הכתיב, או כתי' חסר נזדמן להם, וכי' בפהמיש להרמב"ם בהקדמתו שנחסר לנו מן הירושלמי סי' טהרות, ואולם אצלנו נחסר ג"כ סדר קדשים וכו' וכו', ואני מצאתי כי גם ירושלמי משאר ד' סדרים הי' גדול בכמות לפני הראשונים מכפי אשר הוא עתה נוכח עינינו, ולא ראיתי מי שיתעורר בזה, חץ מהר' קרבן נתנאל, ומביא ראיות ודמיונות

מכ"מ (והאר"י מאוד בענין אס הירושלמי הי' כבר מסודר לפני המסדרים תלמוד בבלי ועוד מהירושלמי ובבלי ואכמ"ל) ובסימן ג' שם האריך ג"כ ברוב בקיאותו מכרי"כ דברים שלא נמצאו מקורם, עישה"ט הדק וצרפם לכאן כי נחוצים לכללן מאוד מאוד. וראה היטב בשדי חמד כללי הפוסקים סימן ב' אות ו' בדי"ה ירושלמי המובא בפוסקים וליתא קמן וכו', ודי"ה וכיוצא בו ודי"ה ואס, ובסימן ט"ז אות ג"ט ערך דדן הקדמונים לכתוב דבר בשם המדרש ולא נמצא אותו דבר במדרש וכו' וכו' וצרפו לכאן כי נחוץ מאוד לענייננו, ועישה"ט בכל הסימנים

ל] וראה בספר דעת תורה, למחן' הגאון הנורא מבערזאן זצ"ל, או"ח סי' תקפ"ה סעיף א', שציין להט"ו ס"ק א', דילפינן מלכס וכו', ולמש"כ הדרישה דמאי דכתיב שבו לכם פה עם החמור ד"ל האי שבו מלשון עכבה הוא ולא מל' ישיבה, וא"ר בשם תניא כי' שמוס דשופר מלמד סניגוריא בדין, וק"ל בעלי דין בעמידה, וא"כ יוצאין בתקש"ץ דהוא כמותו, ועמש"כ המג"א דבדיעבד יוצא מיושב, ואפי' למ"ד דילפינן מחצוצרות, (וב' הסעמים לא נמצאו בבבלי וירושלמי ודלא כהר"י בית דוד סי' שפ"ח שכן דגו"ש זו היא בגמ'), עכ"פ ג' יוצא וכו', דכל הני דרשות לא גמורות נינהו ולא לעיכובא, ודלא כהא"ר שנסתפק לד' תניא בשם הגאונים דילפי' מחצוצרות ברכ"י, עיי"ש, וראה בשו"ר ברכה להברכי יוסף ז"ל או"ח סי' ח' עיי"ש וצרפו לכאן.

לא] וראה היטב במבוא הפסיקתא רבתי דרב כהנא להרד"ל ז"ל מש"כ בדבר הפסיקות עיי"ש בארוכה, וראה במבוא להפסיקתא דאגדת א"י מיוחסת לרב כהנא מהר"ש באבער ע"ה, מש"כ בענין הפסיקות, עישה"ט וצרפו לכאן, וראה בשו"ת המצרף ח"ב סי' קפ"ח שלא ישרו בעיני השואל דברי הר"ב, ושמהר"ם קוניץ תחליף את הפסיקתא זו"ט בפסיקתא דילן ולא ידע כי הפסיקתא דר' טובי' איננה הפסיקתא הישנה כי ר' טובי' זה הוא אחרון

שאספ' וקבץ מס' המדרשים ומבבלי, והביא את הגאונים וחי בשנת ד"א תתנ"ה, ועליו אין לומר דת"ר וכו', וראה בהמבוא להפסיקתא אגדת אי' מיוח' לרב כהנא מש"ב עישה"ט, ולפענ"ד במכתב"ג כמו שכתבתי בספרי ח"ד ערך אי לא סבירא ל' וכו' דכותבי המדרשות הפסיקות וכוירב כתבו הכל מד' חז"ל במשניות ברייתות תוספות וגמדות, ושפיר אפשר' על דבריהם דת"ר' היינו מה שהם מביאים בשם מה ששנו הרבנן, דלא קאי על המסדרים דק על המקורות שלהם, כנלע"ד.

לבן ראה פסחים ב' א' דתנן (דתניא) הנודר מן האור אסור באורן של כוכבים, ובהג' מוהר"י לנדא אין זה לא משנה ולא ברייתא וע' צ"לח ע"ש, וכע"ז כ' בנוב' מה"ת יו"ד סי' קמ"ד ע"ש, וראה ברכות ד' ב' כל העובר על דברי חכמים חייב מיתה ומקשי בגמ' מ"ש בכל דוכתא דלא קתני חייב מיתה ומ"ש הכא דקתני וכו', ובר"י על הרי"ף הקשה כן, והעירו בזה במעדני יו"ט על הרא"ש שם אות ע' ובהג' מהרצ"ח שם, ולדעתם שהיה לפני ר"י גירסא אחרת בגמ' ע"ש, וזה קעין מה שכתבתי אני כאן לתרץ הקשיות, וראה בס' מבשר טוב סימן צ' מש"ב.

שכב) מה דשיקרא מכניס, פתחא נסבא — מדרש תהלים ו', ילקוט תהלים דמו תרל"ח, וכעין זה הוא כמה דאחא בחליטין (ממון של גול) כן הוא אויל בחליטין (בחסיתה), קהל"ד ה' כ"ב בר"מ מ"ב ב'.

שכג) מה דבלבן על רחמן, מה דבלביה עלן — ספרי דברים כ"ז א', ותנחו' בהוספה שלח י"ט, רש"י ושפתי חכמים דברים שם, תנחו' באבער בהוספה לפ' שלח י"ט ע"ש.

שכד) מה היום מיומים — פתגם דגיל, תנחו' וירא כ"ב, ואתחנן ו', רש"י בשלח ט"ז כ"ב, פתיחה איכ"ד כ"ד, פסיקת' ד', כ"ג ה', בהמ"ד א' ע"ה, אבל כע"ז איתא בבב"מ נ"ט ב', תנחו' תשא ל"ג, מה "יום" מיומים, וכן בסנהדרין ס"ה ב'.

שכה) מה לכהן בבית הקברות — שמו"ד

ה' ח"י, תנחו' וארא ה', פסיקתא ז' שמות ד' כ"ב, ח' ב', תנחו' באבער וארא ב', מדרש אגדה שמות ה' ומובא ביוצר לשבת הגדול ד"ה ירדת ע"ש.

שכו) מה למלך בבית המטבחיים — פסיקתא ז' שמות ח' ב', בחיי שמות ה' ב', שכו) מהפרכות לשועל תקומה — עמנואל י"א שכ"ג, וכע"ז פרצה קוראה לגנב, ספרי תצא דמ"ב, סוכה כ"ז א', רש"י תצא כ"ב כ"ג ע"ש.

שכח) מה שיעשה הזמן יעשה השכל — פתגם שגור ורגיל בפי כל, ראה בס' חוט השני ק"ב ב' (הנוסח שם כן), וי"ג מה שיעשה הזמן לא יעשה השכל.

וראה תשב"ץ ב' ר"ג, שבט יהודה קמ"ט כ"ה, הזמן מספיק להוצאת האמת, וראה כת"ד י"ט כ"ה, שכ' יש מה שיעשה הזמן יורה השכל, הקדם השכל לזמן ותנצל מכל נזק וזעם ע"ש.

שכט) מוטב שיאמרו לך עלה עלה ולא יאמרו לך דך דך — ויקר"ר פ"א ה', תנחומא ויקרא סי' א', אבות דר"נ פרק כ"ה, וראה כאן ערך כל הרדף אחר הכבוד, ומשלי כ' ז' טוב אמור לך עלה וגו'.

של) מותר לשקר מפני דרכי שלום — שגור בפי כל, ראה ברייתא דפ' השלום, כל השקרים אסורים, ומותר לשקר בשביל להטיל שלום בין אדם לחבירו, וראה ב"מ פ"ז א', יבמות ס"ה ב' גדול השלום שאפילו הקב"ה שנה בשבילו וכו', כירב ירושלמי פאה פ"א ה"א, אבל בצורת זו לא נמצא, וראה בר"ר ב' ס', פסיקת' זו"ט ורש"י ויחי ט"ו.

שלא) חזל טוב — תרגום יונתן בראשית ל' א', על פסוק בא גד, מולא טבא.

שלב) מטוב אדוני לא טוב לי, ומרעתו רע לי — איכ"ד פתיחה כ"ד.

שלב) מטיפה לטיפה נתמלא ההין — במד"ד פ"ז.

שלה) מי בן שיח שושן חוחים הוא יברך את החתן ואת הכלה — בסדור הרב איתא, כן

שמו"ד פ' ה', ילקוט שם דמו קע"ח וראה לעיל אות שכה) ערך מה לכהן בביה"ק.

שלז) מי שאין לו יחס עצמא, לא יועלנו יחס אבותיו — הקדמ' בן המלך והנזיר, ומקורו בגמרא מנחות ג"ג, כע"ז, משלי חכמים קל"ח. שלח) מי שיש לו מנה רוצה מאתים — ראה קהלת רבה פ"א, עה"פ ונתתי את לבי, אית לי מאה בעי תרתי מאה, וע' קה"ד פ"ג, עה"פ ראיתי את הענין, ע"ש, אבל בסגנוניו לא נמצא בשום מקום, ובמנורת המאור בהקדמה לגר א', גורם אין אדם נפטר וחצי תאוותו בידו, ע"ש, וראה קה"ר פרשה ב' ע"ש.

וראה דרושים נחמדים למהר"ם שיף סוף חולין, שכ' עה"פ משלי ל' ח', ריש ועושר אל תתן לי כו', תרתיחו כחדא, יש לו מנה מבקש מאתים ואינו שמח בחלקו, וכל מה שיעשיר יותר יעני יותר כי יחסר לו הרבה יותר, אין אדם נפטר מן העולם וחצי תאוותו בידו, מקשים עולם יש לו מנה מבקש מאתים אי"כ יש לו חצי, ואפ"ל מנה השנית עודף בכפל ממנה הראשון, (ר"ל דמנה השנית חשובה אצלו יותר בכפל ממנה הראשון ע"ש), וראה פרדס יוסף שמות כ"ט ע"א.

שלט) מיום שחורב בהמ"ק ניטל טעם בשר וניתן בעצמות — בפענח רוא פ' בא, וראה פרדס יוסף שמות כ"ט ע"ש.

שמ) מילה דלא מחזורא מסמכין לה מן אתרין טגין — דבר שאינו מבורר כל צרכו מבקשין לו ראייה ממקומות הרבה, (ירושלמי ברכות ב' ג').

שמא) (אמרי אינשי) מית בר חברך טעון, מית חברך פרוק — אם מת בן רעך השתתף עמו בצעדו כי הוא ישתתף בצערך, אבל אם מת רעך פרוק מעליך הצער, פסיקתא זוטר' בראשית מ"ז כ"ט, בר"ר צ"ו ה', ילקוט ויחי דמו קנ"ו, ע"ש, וראה לקמן אות שגו).

שמב) מכה ראשו בכוחל — (שלאנט דעם קאפף אין דער וואנט) פתגם שגור ורגיל, אפשר דלקוח מטוסה פ"ג מ"ד, חסיד שוטה, ורשע ערום, ואשה פרושה, ומכות פרושים, יברע"ב

אנו נוהגין, שהחזן או השמש מזמר, מי בן שיח, שושן חוחים הוא יברך את החתן ואת הכלה, ואין לו שורש בש"ס דרא, ושאלתי מכו"כ ת"ח הפוסט, והטעם לזה המנהג, ואין פותר לי, אח"כ מצאתי בס' טעמי המנהגים עניני אישות בקונטרס אחרון סימן תתק"ס, שכ', שהוא עפ"י המדרש (שיר השירים פ"ב), על פסוק כשושנה בין החוחים, נוהג שבעולם עשרה בני אדם נכנסין לבית המשתה ואין אחד מהם יודע לברך כו', ובא אחד מהם ופתח פיו לברך ברכת חתנים, למה הוא דומה, לשושנה בין החוחים, וזה שאומר החזן או השמש, מי שמבין לברך ברכת חתנים שהוא נקרא שושנה, הוא יברך את החתן ואת הכלה ע"ש, ובילקוט שמעוני ח"ב דמו תתקפ"ד, מצאתי ג"כ שכ' דומה להמדרש שהש"ר הנ"ל, ע"ש.

ולפענ"ד, עפ"מ דאיתא בספר התניא סי' צ"א, ש"מברכין את החתן ואת הכלה קודם החופה, שגא' ויברך אותם אלקים וכו', ע"ש, ומובא ג"כ בטעמי המנהגים עניני אישות סי' תתקנ"ה, וככלל הגדול "דגדול מברך", ע"כ אומר החזן או השמש קודם החופה, "מי בן שיח שושן חוחים" הוא יברך את החתן ואת הכלה, דהיינו הבן שיח שהוא כשושנה בין החוחים כלומר הגדול והמובחר שבכולם, וכש"כ הוזהר כ"פ על כשושנה בין החוחים, דאיהי מעליא וסלקא ומתעטרא על כלא, ראה זהר שמיני דף ל"ז ע"ב ולי"ח ע"א, וק"פ ע"ב, ובכ"מ, ע"ש ובציונים, ובציוני תורה הכתיבה המסורה שהש"ר פרשה ב' אות ב', עישה"ט ואקצר, וראה במדרשים הנ"ל, ובכ"מ שהצדיקים נקראים שושנה בין החוחים, ע"ש ובכ"מ, וראה מדרש ר' בראשית ל"ה כ"א שושנה בין החוחים משל לאיש טוב וישר הנמצא בין קהל לא טובים, ע"ש.

שלה) מי דרכו לילך אצל מי, העכברים אצל החיות, או החיות אצל העכברים — קה"ר ז' ט"ז.

שלה) מי מבקש כהן בבית הקברות —

שם, מכות פרושים כו' שעושה עצמו כעוצם עינים שלא להסתכל בנשים, ומתוך כך הוא מכה דאטו בכחול, עייש כל לשונה, וראה כאן ערך הזהר מוצרקתך עייש.

שמג) מכלבא בישא גורא טבא לא נפיק, — ויקר'ד פי"ט, סדר עולם רבה פכ"ה.

שמד) ממשה עד משה לא קם כמשה — הוא הרמב"ם דלא מצינו בש"ס תנא או אמורא בשם משה, וראה בספרי ח"ב ערך אהרן מש"ב וצדפו לכאן וראה פרדס יוסף שמות דף כ"ט ע"ש. וראה אוצר מדרשים מעשיות דף של"ז, ששלח ר' חסראי קרשקש מטונוס לאמור: דעו לכם כי הענין הוא אמת (אדות האיש משה שאמר שהוא משיח) וכו' וכו' כי העידו עליו כי ממשה ועד משה לא קם כמשה, וכו' וכו' עייש כל המעשה וסופה ואקצד.

שמה) מן סניא נפיק ורדא — שהש"ד א' ו', ועדה"פ תחת העצוץ יעלה ברוש.

שמו) מנהג, טבע שני — משלי ישראל ג' אלפים תשפ"ה, בשם ר' משה חפץ בס' מלאכת מחשבת תוריע ס' ה'.

שמוז) מנהג מבטל הלכה — רגיל מאור בפי הלומדים, ירושלמי יבמות רפ"ב, וב"מ דפ"ה, ומס' סופרים י"ד ח"ה, עישה"ט, וראה מטה אפרים ס"ה תר"ה, מנהג ישראל תורה היא, וראה חוסי מנחות כ' ב' ד"ה נפסל, מנהג אבותינו תורה היא עייש, וראה רשב"א בתה"א דף ל"ד, מובא ביו"ד ס"ה ל"ט, מנהגן של ישראל תורה היא עייש, וראה ירושלמי פסחים ד' א', ופרד"א מ"ח, ומובא ברש"י מגילה כ"ה ב', מנהג נשים תורה היא, וטור חו"מ ס"ה ש"ס בשם ר' שריירא גאון, מנהגא מילתא היא.

והנה בזה האריכו הרי"א ויש בזה כריכ כללים, פרטים, חילוקים, ושיטות שונות, ולא בכל מקום אמרו מנהג מבטל הלכה, לרוגמא: א) בעינן שיהא מנהג ותיקין, ב) אם בממון גיכ בעינן מנהג ותיקין, ג) אם הדין כן גם בממון שיש בו איסור, ד) אם דוקא כשנקבע המנהג קודם שנפסקה ההלכה, ה) במידי דאיטורא, ו) אם יש חילוק בין איסור תורה

לאיסור דרבנן, ז) אם יש חילוק בין להקל לבין להחמיר ועוד ועוד, ראה היטב בשדי חמר כללים מערכת המ"ם כלל רט"ז, רי"ה, ל"ה, ל"ה, קליה, ושד"ח מע' ראש השנה ס"ה א' אות ב' ובשד"ח כללים מע' ס' אות פ' עייש היטב שהאריך בזה מאוד מאוד ומי יבא אחרי המלך שר הכללים לך ראה היטב הדק שם ואז תתענג מכריכ עיני מנהג, ומהציונים שם, וראה בס' כריתות ימות עולם שער ג' כלל י"ט, ובלקוטי מרדכי על הכריתות שם אות תפ"ו בקיאות נפלא בזה, וציונים ומראה מקומות עד להפליא, וראה בעיטור סופרים על הכריתות שם, וראה מס' סופרים ניו יארק תרצ"ז פרק י"ד—ח"ה, ובהג' שם מכריכ מקומות, וראה היטב בס' שלחן גבוה כללי המנהגות מדף ז' הלאה, מאות ק"ל עד אות קנ"ח אריכות ובידור גדול בזה, ותקצר המצע וכו', והמעין במקומות הנ"ל ימצא כל מ"מ שנוגע לכללי מנהג עישה"ט, וראה בכללים שלי ערך מנהג, וראה בס' עין זוכר להחיד"א ז"ל מערכת מ"ם אות י"ט ע"ש.

שמה) מעשי אבות ירשו בנים — רגיל בפי כל, ראה אב"ע בראשית י"ז ח"ה, כמעשה אבות יעשו בנים, וכע"ז כעובדי אמה כך עובדי ברתא, כתובות ס"ג א', וראה יחזקאל ט"ז מ"ד, בר"ר פ' א', זהר א' קע"ג, ירושלמי סנהדרין ב' ו'.

שמש) מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך — עדיות סוף פרק ה', מאמר שגור בפי העם, מדרש חזית א', תדא"ר פי"ה.

שג) מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו — בר"ר פפ"ה, ופצ"ב, ילקוט ש' עה"ת רמז קמ"ד, ק"ג.

שגא) מצודת השגיא פרוסה על הכל — שגור בפי העם, ולא נמצא בשום מקום.

שגב) מצוה הבא לידיך אל תחמיצה — לא נמצא בצורה כזו, וראה יבמות ל"ט א' מ"ז ב', כל שהוי מצוה לא משהינן, ובמכילתא בשלח איתא, אין מחמיצין את המצוה, אלא אם באה מצוה לידיך עשה אותה מיד, עייש.

תוכו כברו), אבדר"ג ספכ"ה, מדרש תהלים י"ח ל"ד, עשה"ט.

שס) ניתי ספר ונחזה — שגור בפי כל ולא נמצא.

שסא) נוח לקנות שונא, וקשה לקנות אוהב — ילקוט ואנתחנן רמז תתמ"ה.

שסב) נכנס היין יצא הדעת — תנחו'

שמיני ה', ובעידובין ס"ה א', נכנס יין יצא סוד, פתגם רגיל בפי כל, וע' תנחו' באבער שמיני ז', זהר ג' ל"ט ע"א, וראה במד"ר נשא י"א א' איתא גיכ יצא יין נכנס סוד.

שסג) (למה נקרא שמן) נכסית שנכסית מזה ונגל'ן דזה — במדב"ר כ"ב ח', תנחומא מטות ו', ובמתנות כהונה שם, למה נקרא שמן הון, הנאה אין, פשוטים, פשוט ומופשט מתכלית טוב, דיגור, דין גור, בוער כשא, סלע קשה כסלע.

שסד) נמצא אוכל דג מבאיש, ולוקה, ונוחן את דמיו — מכילתא בשלח י"ד ה', תנחו' באבער בשלח ח', ילקוט ש' בשלח רבה, ומה נלקח הפתגם באשכנו, פערשטונקענע פיש געגעסטען פון שטאט ארויס געטריבען.

שסה) טבא בביתא, סימנא טבא בביתא — זוהר סוף בראשית, ובאלפא ביתא דבן סירא, וע' רש"י בחוקותי כ"ז ז'.

שסו) סגי נהור — ראה ויקר'ד ל"ד י"ג, כהדין סמיא דקריין ליה סגי נהורא, עייש, והטעם לזה אף דאין ראוי לומר דיבור שקר בשביל לישנא מעליא, והכוונה עפ"ש הזהר תזריע מ"ז ב' שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החושך, כי מן הסכלות ממש אתי תועלתא לחכמתא, דאלמלא לא אשתכח שטותא בעלמא לא אשתמודעי חכמתא, וכו', וכו' וכן כאן ש"ע' העור סגי ומתגדל חשיבות הגהור, מהדוא"ה בספר תורת השם פ' לך ראה טעמי המנהגים דף תקמ"ב עייש, וראה בכללים שלי ערך שקר.

שסז) סומא לא יפשוט על הצבע, וחרש על השיר — מאור עינים אמרי בינה ט"ז עייש, שסח) סומין אוכלים ואינם שבעים —

שנג) מקשין העולם — תוס' ערכין ל' א' ד"ה ולא.

שנד) מרבה דברים מרבה שטות ושקר — תחכמוני ל"ו רצ"ו, שו"ת מאמר מרדכי ס"ה נ"ה, וראה תחכמוני מ"ד שלו מרבה דברים ילבט, וכל מתדיש ימלט, ובמשלי י' י"ט ברב דברים לא יחדל פשע, ואבות ג' י"ג, ואבדר"ג כ"ו א' סייג לחכמה שתיקה.

שנה) משחרב בית המקדש ניתנה נבואה לשוטטים — בלשון זה לא נמצא, אבל ראה בי"ב מיום שחרב בית המקדש נטלה נבואה מן הנביאים ונתנה לשוטטים ולתינוקות, עייש ובמפורשים, וראה ברבינו בחי מקץ: החלום בא מפני שכח המדמה מצייר בעת השינה רברים אשר חשב בהם בהקיץ, וחקקם בדמיונו, והנה החלום הבא מבלי שיתרהר בו בהקיץ הוא נבואה קטנה, והוא שאחז"ל שניתנה לשוטטים ולתינוקות מפני שאין להם דעת ולא הטריחו חרשיהן בהקיץ להשכיל בדברים המורגשים ולחקקם בדמיונם, ולכן בעת השינה מה שהם מדמים הם דברים אמתיים, ומובא בס' באר שלמה ובשכחת הלקט משמו, עייש, וראה בספרי ערך בת קול, אין נביא רשאי, עייש.

שנו) מת בר"י דרחמך טעון (ישא ארונך) מת רחמך פרוק למה לך לבכות — מי ישלם לך, בר"ר צ"ו ה', תנחו' ויחי ג', תנחו' באבער ה', וראה לעיל אות שמא).

שנוז) מתשרי ועד תשרי מזונותיו קצובין חוץ מתשרי" — ר"ת תורה, שבתות, ראשי חודשים, ימים טובים, פתגם רגיל אצל הלומדים, ומקורו בביצה ט"ז א' כל מזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה ועד יוה"כ חוץ מהוצאת שבת ויור"ט, והוצאת בניו לת"ת, וזה הסימן, וראה ויקר'ד ל' א'.

שנח) נהוגין להסתכל בכפות הידיים ובצפרניים במוצש"ק — ילקוט ש' תהלים תשכ"ג ש"ע או"ח ס"ה רצ"ח סעי' ג'.

שנט) נח למלוך על כל העולם כולו ולא למלוך על שני עטופי סדינים — (לפי שאין

יומא ע"ר ב', בר"ר פס"ה, וראה בספרי ח"ו ערך אין או אינו דומה מי שיש לו פת בסלו. (שס) סוף גנב לתליה — פתגם רגיל מאור, ולא נמצא בד' חז"ל, וע' קה"ר ז' מה לקיש לסתים, ובבן סירא פ"ב, הולך רכיל ולומד לשונו לדבר שקר בוז יבחו יותר מהגנב, וסוף שניהם לתליה, ע"ש.

שע) (אמרי אינשי) סוף טוב, כולך טוב — פסיקתא זוט' בראשית מ"ז כ"ח. שעא) סכין מסוכן ביד חכם וכש"כ ביד שוטה — ראה תשבי אות ס', ולא נמצא בש"ס. שעב) סמבטיון הנהר שובת בשבת, וכל ימי החול מוציא מים בתקפו אבנים גדולות — ראה סנהדרין ס"ה ב' וברש"י שם, בר"ר י"א ו', ובשאלות בראשית, תרגום יונתן תשא עה"פ נגד כל עמך וגו', ירושלמי סנהדרין ד', ילקוט שהש"ר רמז תתקפ"ה, תנחו' באבער ס"פ מקץ, תנחו' תשא ל"ג, תנחו' באבער הוספה לפ' שלח ו', בהמ"ד ב' ק"ג, בכורי העתים שנת תקפ"ה רף מ"ט, פסיקתא ר' ר"ג ח'.

שעג) סרכא דאק"ס תאניא — (למשל שכל אילן טוב נושא פרי טוב) שהש"ר א' ו'. שעד) סתם חקשן עם הארץ — לא נמצא בשום מקום, כ"כ בשו"ת אבני חפץ תשו' כ"ט, וראה שר"ת חז"ת יא"ר סי' רי"ט שמוכא שם, וראה תוס' ר"ה כ"ו א' ד"ה אקרי שכי בתהו"ד שטות להקשות וקל להבין, וראה בכללים שלי ערך קשיא, ודו"ק.

שעה) עבר זמנו בטל קרבנו — ראה ספרי פנחס פיסקא קמ"ד—קמ"ה, אם עבר היום בטל קרבנו, ע"ש, וכן אי' בברכות כ"ו א', דעבר יומו בטל קרבנו, אבל בסגנון זה לא נמצא בש"ס, ושגור בפי העם, וראה פסחים ס"ח ב', מנחות ע"ב א', ספרא ויקרא חביבה מזה בשעתה, ע"ש, וראה ה"טב בס' נפש חיה למהר"ר מרגליות ד"ל א"ח סי' רפ"ו מש"ב וצרפו לכאן, ובתוס' ברכות ה"ל גורסים עבר זמנו, וכן הוא ברש"י תמורה י"ד ד"ה קרבנות, עבר זמנו בטל קרבנו, ובירושלמי סוכה ד' ע"ב עבר יום עבר קרבן, וע' ספרי פנחס פקמ"ר

ורש"י פנחס כ"ח י' י"ד, וברמב"ם ה' תמידין ומוספין ח' ב', ופסיקתא זוט' פנחס כ"ח ח', זהר ג' רנ"ד.

שעז) עד דשמינה עביד קטין נפשיה דקטינה נפקת — פי' עד שהעני זוכה לראות מפלת העשיר תצא נפשו תחלה, איכ"ר ג' ח"י.

שעז) עד שאדם מתפלל שייכנס תורה לתוך גופו, יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו — תנבא"ר כ"ו, ומובא בתוס' כתובות ק"ד א', ד"ה לא נהנתי, ע"ש.

שעה) עובר בטל — שגור בפי העם, ולקוח ממשנה דאבות ה' כ"ד, בן מאה כאלו מת ועבר ובטל מן העולם.

שעט) עולה באה על ההרוד הלב — תנחו' באבער לך י"ג, תנחו' תצוה ט"ו, צו י"ג, ויקר"ר ז' ג', זהר ג' רמ"ז א' ורנ"ד ב'. שפ) עושה שלום ובורא את הכל — ראה בחקתי (כ"ו—ז') ונתתי שלום בארץ, רש"י עושה שלום ובורא את הכל ובשפת"ח דבפסוק זה לא נאמר, רק ובורא רע ישע"י (מה' ז') אך שינה משום לישראל מעליא, וכ"מ בברכות י"א ב', וע' יד מלאכי סי' רפ"ג, כ"כ בפרד"י בחקתי דף שלי"ג ע"ש.

שפא) עושין טעודה לגמרה של תורה, — מדרש חזית פ"א, יש"ש ב"ק פ"ז סי' ל"ז, וראה בספרי זה ערך בשר בימים שבין ר"ח לת"ב, עישה"ט וצרפו לכאן.

שפב) עיר שיש בה חזירים פטורים מן המזחזה — בהגה' מיימוניות ברמב"ם ה' מוחה פ"ז מובא זה מירושלמי, ולא נמצא בירושלמי שלנו. ראה בגליוני הש"ס סוף שבת שהביא פסקי תוס' שם ק"ל, כל עיר שיש בו חזירים פטורים ממוחה, זה חידוש ואין לו מקור, ובס' שושן עדות דכ"ח ב' נתן טעם ע"פ סוד, ובסמ"ג עשין עשה כ"ג כ' וז"ל: יש אומר שיש בירוש' עיר ש"ב חזירים פטורים ממוחה, ואומר ריב"א, נשתקע הדבר ולא נאמר כי בודק ולא מצא כו', וע"ע פסקי תוס' ערכין אות ח', עיר ש"ב חזירים פטור ממוחה כשמגולין האותיות עכ"ל.

ושערי ירושלים עתירין להיות מגיעין עד דמשק, ובשה"ש רבה פ"ז פסוק ח' איתא עתידה ירושלים להתרחב ולעלות ולהיות מגעת עד כסא הכבוד ע"ש, וראה ילקוט ישע"י רמז תק"ב עתידה וכו', וא"י ככל העולם כלו ע"ש.

וכעין ד' הספרי הנ"ל ראה בבהמ"ד ו' קמ"ח, וראה גיטין נ"ז א', כתובות ק"ב א', שמירד ל"ב ב', תנחו' משפטים י', תנחו' ראה ח', ספרי ריש עקב, מה צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו, אף ארץ ישראל בזמן שיושבין עליה גמלא וכו' ע"ש, ובשרית אבני חפץ סי' כ"ט כ', לא נמצא בשום מקום ע"ש.

שצא) עתידין תמזרים ליטהר ויתיישבו בארץ — ויקר"ר ל"ב ז', קהל"ד ר' ג', וע' קידושין ע"ב א' ומובא בבבלי הטורים דברים כ"ג ג' ע"ש, ועל הקושא הגדולה שהלא זאת התורה הק' לא תתא מחלפת ולא השתנה בשום פעם, ראה ה"טב כאן ערך לעת"ל ה' מתיר את כל מה שאסר וכו', גיד הנשה וכו', לוי' נתן לבהמות וכו', למה נקרא שמו חזיר וכו', כל המועדין יהיו בטלין וכו', וצרפן לכאן ותתענג בע"ה, וראה רשב"א קידושין ע"ב ב', דממזרים עתידים ליטהר יהי' רק הוראת שעה ולא לרדות ע"ש.

שצב) פשוט נבילה בשוק ואל תצטרך לבריות — פתגם מצוי בפי העם, כע"ז בבב"ב ק"י א' ופסחים ק"ג, א"ל רב לרב כהנא נטוש (פשוט) נבילתא בשוקא ושקול אגרא ולא תימא גברא רבא אנא, וחילא [וסניא] בי מילתא, ע"ש ובמפורשים, וראה בב"ב שם, ישכיר אדם עצמו לעבודה שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריות, וראה ירושלמי ברכות פ"ט ה"ב, סנהדרין פ"א ה"ב, מדרש חזית פרשה ב', וראה פסחים ק"ג א'.

שצג) צפרא דמרי טב — ספר חסידים סי' ח' וע' א"ח סי' פ"ט מש"ב, וראה מכלול המאמרים והפתגמים בערכו.

שצד) צרות רבים חצי נחמה — לא נמצא בסגנון הזה בשום מקום וראה פרדס יוסף

וע' בס' טוב עין על ירושלמי במבוא דף ס' מש"ב, והביא ד"ח ה' מוחה אות מ"ג, שכי' בשם ד' ירוחם, והרשב"א כ' שלא נמצא זה בב' ש"ס, מובא בפרד"י יתרו דף קס"ט ע"ש. שפג) עינין ואודנין לא קיימין ברשותיה דבר נש, ופומא איהו ברשותיה — זהר מקץ קצ"ה א'.

שפר) עלת לקרתא נהוג בנימוסה — (נ"א הלוח בנימוסיה), בר"ד מ"ח, ט"ז, שמירד מ"ז ו', פסיקתא זוט' תשא ל"ד ח' וראה דרך ארץ ז' ה' בהמ"ד ג' קט"ו אל ישנה אדם ממנהג הבריות ע"ש, זהר ג' קמ"ד ע"ב.

שפה) עם הארץ מותר לקרעו כדג — לא נמצא בצורה כזו, וראה פסחים מ"ט ע"ב עם הארץ מותר לנחרו ביהו"כ שחל להיות בשבת כו' לקרעו כדג ע"ש.

שפו) עני חשוב כחם — בסגנון זה לא נמצא בש"ס, אבל כן איתא בהר שמות קי"ט א', תרומה קנ"ח ב', צו ל"ג, בהעלותך קנ"ג, פנחס רי"ט, וראה זהר בחוקותי ק"ג ב', תק"ז ס"ז ב', בר"ר ע"א ס', איכ"ר ג' ו', ויצא ל' א', ובש"ס נדרים ז' ב', הלשון ועניות כמיתה, וע"ש ס"ד ב' וע"ז ה' ע"א, ותנחומא צו י"ג, כע"ז, וראה כע"ז תנחומא משפטים ט"ו ע"ש.

שפו) עני ימצא מטיבים לו, ואוהב לא אחד — משלי ישראל ד' אלפים ע"ז, וע' משלי י"ד כ'.

שפה) עפר אני תחת כפות רגליכם — פתגם רגיל בספרים, ויקר"ר ב' י"א, תנב"א ר' ב' ט'.

שפט) ערבא טבא מאה צפרין, ובישא אלף אלפין — לא יפקיד ממונו אצל עשיר גדול, שיצטרך לגבות ממנו חובו ק' פעמים, ולא אצל עני שיצטרך לילך אלף אלפי פעמים, וגם אז לא יקבלהו, אלפא ביתא דבן סירא. שצ) עתידה ארץ ישראל שתתפשט בכל הארצות — לא נמצא בשום מקום, אבל כעין זה איתא בספרי דברים א' א' עתידה א"י להיות מתרחבת ועולה מכל צדדיה כתאנה.

שמות דף כ"ט. ואולי לקוח ממדרש דברים פרשה ב' כ', צרה שהוא של יחיד צרה, וכל צרה שאינה של יחיד אינה צרה, וראה ילקוט דברים רמז תתכ"ח, וראה מלאכת מחשבת פ' תבא צרת רבים חצי יגון, ועיין לחם שלמה קע"א. וראה מדרש רבה נצבים לפי ששמעו ל"א קללות תוריקו פניהם כו' ולמה לא תוריקו פניהם בתוכחה שבחקתי, ששם נכתב בל' רבים, וצרת רבים חצי נחמה, כבדברים ל' ד', אבל בפ' תבא הקללות בלשון יחיד נאמרו, ע"כ תוריקו פניהם, ובחינוך מצ' של"א, צרת רבים נחמה וע' ילקוט החנוכי ס' ל"א, כ"מ בס' פרד"י בחקתי דף שליו ע"ש, אכן כספי לאיכה עה"פ מה אעידך.

שצח (קבל האמת ממי שאמרו — לא נמצא בשום מקום וראה פרדס יוסף שמות דף כ"ט, ואולי לקוח מסנהדרין ק' ע"ב, אסור למקרי בס' בן סירא עכ"ז מילי מעליותא דאי' בית דרשינן, וע' רמב"ם בהקדמתו למס' אבות.

שצו (קדיש — מ' סופרים י"ט י"ב, וגוסס הקדיש ע' רמב"ם סוף ח"א בנוסח התפלות, קיצור ש"ע ס' כ"ו, וע' אורי באריכות. **שצז** (קול אילני סרק יותר נשמע מקול אילני פרי — רש"י ישעיה ז' ב', בר"ר ט"ז ו'. **שצח** (קורא שם אחר וישתנה המזל — רש"י בראשית ט"ז ח', וראה ברכות ז' ב', תנחו' האזינו ז', זהר בראשית נ"ח ב', זהר ב' רכ"ג, שמא גרים וכדומה ע"ש, וראה ר' מאיר דייק בשמא כו' דורש שמות, יומא פ"ג ב', ירושלמי ר"ה ג' ט', תנחו' בראשית ל' תנחו' נשא כ"ה, תנחו' באבער ל"ג, וע' בר"ר מ"ב ח', דבר"ר ב' ח', פסיקת' זוט' לך י"ד ב', וראה בספרי בית אהרן ח"ב ערך אהרן.

שצט (קח אותה עד שהיא בזול — מדרש תהלים מ"ו, ילקוט תהלים רמז תשנ"ב, וראה כאן ערך זלת כו'. ת) קלקלת עובדך סב חוט וחייט — פי' אם קלקלת מעשיך ראה והתקן מיד, בר"ר י"ט י"א.

תא (ראש הדור ככל הדור — במדבר"ר י"ט י"ז, תנחו' חקת כ"ג, תנחו' באבער כ"ב, תב) רצונו של אדם זה כבודו — שגור בפי כל, ולא נמצא בשום מקום בצורה הזו, ס' חסידים סימן קנ"ב, ובירושלמי פאה א' א', וקידושין א' ז', רצונה היא כבודה, ובס' משנה כסף דף ק"פ, ופסיקתא רבתי פכ"ד וכו' דלקוח מכאן.

תג (רחמנא ליבא בעי — בסנהדרין ק"ו ב' תגי' הקב"ה ליבא בעי, אך ברש"י שם רחמנא, וכן הוא בהקדמת חובת הלבבות, ובוהר תרומה קס"ב ב', תצא רפ"א ב', ושגור בפי הכל רחמנא ליבא בעי, יסוד מורא להראב"ע שער ז', וראה ספר חסידים ס' תק"ל הרי אמרו רחמנא לבא בעי, ובמקור חסד שם אות כ"ח ע"ש.

טעם לסיום התורה ופתיחתה, כי אמרו ז"ל רחמנא ליבא בעי, ע"כ לב כולל כל התורה, כ"כ בס' דברי אמת מובא בטעמנה"ג דף ס"ט ע"ש.

תד (רק הלא תעשה בטלות לעתיד לבא אבל לא העשה — כ' הרב נחלת בנימין, (מובא בשדי חמד כללים מערכת המ"ם כלל ר"ח) דאף למ"ד מצות בטלות לעתיד לבא, היינו הלא תעשה, אבל המצות עשה אינן בטלות, וכ"כ בתל תלפיות מכתב ה' משנת תרנ"ח אות כ"ד בשם ספר נועם מגדים, וכ' דבזה מובן למה עשה דוחה ללא תעשה משום דהלא תעשה עתידה להתבטל, והעשה לא תתבטל לעולם ע"ש, ובשדיח הנ"ל מש"כ דוחה זאת ע"ש, וע"ש מש"כ בפי' לעתיד לבא, עישה"ט, וראה בכללים שלי ערך עשה ולא תעשה, וראה היטב בס' פרדס יוסף שמיני דף כ"ז מש"כ בארוכה עישה"ט וצרפו לכאן.

תה (שאלת חכם חצי תשובה — פתגם רגיל בין הלומדים והעולם, מגדל עוז ה' תשובה פרק ה', תשר ר"מ אלשקר ס' מ"ב, שו"ת דברי ריבות ס' שכי', ובס' חות יאיר ס' ק"ט דף ק"ז א', ובמבחר הפנינים א' ג' איתא שאלת החכם חצי החכמה ע"ש.

תו (שבעים פנים לתורה — אותיות דר"ע תשו' הרדב"ן ח"ג ס' תרמ"ג: אמרו דו"ל ע' פנים לתורה, וע' במדבר"ר י"ג ט"ה, זהר א' מ"ז ב', נ"ד א', זהר ג' רט"ז א', ק"ס א', זהר ג' רל"ט א', בהמ"ד ב' קט"ו, בספר חנוך ותקוני זהר נ"ו, ובוהר ג' פ"ג ב', מעשה תורה ע"ז א'.

תז (שוחט הוא ג"כ חזן — כן אמרי אינשי, וראה בס' פרד"י צו דף ק' שכו' וישחט שלשלת, ואומרים העולם שמכוון רמז ששוחט הוא ג"כ חזן, וגם יש רמז בתהלים (קמ"ט ו') רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם ע"ש.

תח (שוטה אינו מרגיש — לא נמצא בשום מקום, כ"כ בשו"ת אבני חפץ תשו' כ"ט.

תט (שוטה גרוע מן הממזר — שגור בפי עם, ולקוח מירושלמי סוף קידושין: רובן של ממזרין פקחים, ושוטה גרוע ממנו, ע"ש.

תי (שוטה נותן וחכם לוקח — אדמו"ר הר"מ מפרעמישלאן זצ"ל אמר עמ"ש אינשי שוטה נותן וחכם לוקח, וזה"כ אשרי משכיל אל דל שמכרים העני שנותן לו, וע"ז שהעני מקבל הוא משכיל, מובא בפרד"י ח"ב דרס"ב ע"ש.

תיא (שינה בשבת תענוג — רגיל בפי כל ולא נמצא בש"ס, ומקורו הוא בילקוט ראובני ואתחנן ר"ת של שבת ע"ש.

תיב (שיריית של הצדיק — מקורו, ראה ירושלמי מו"ק ב' ג', דר' יוחנן כשקדשו החדש ועשו סעודה היה הולך לשם וקיבץ הפירורין ואכל, מרוב חשיבות המצוה, וכו' ע"ש, וראה ספר חסידים ס' תתפ"ח, ובמקור חסד אות ז' שם מהפמ"ג או"ח ס' קס"ז א"א סק"א וסי' תמ"ד א"א סק"א, ובעבה"ג, דשיריית של מצוה אית בהו קדושה, כבירושלמי סנהדרין פ"ח סה"ב בר' יוחנן שלקט הפירורין מסעודה של מצוה, וע' ילקוט בא רמז ר"ח משארותם אלו שירי מצוה ומדור וכו', ובהג' זית רענן שם אות קי"ב אם כי עברה לילה הראשונה וכבר עברה מצוה מצוה ומדור מ"מ שירי מצוה הם עישה"ט.

תיג (שכינה מדברת מתוך גרונו של משה — לא נמצא בש"ס ולא במדרשים, ובוהר פנחס רל"ב א' הלשון שכינתיה מדבר על פומיה רמשה, וע' זהר ג' ש"ו ב', ובתיקוני זהר סוף תיקון ל"ח: עה"פ משה ידבר ואלקים יענוו בקול, בהאי זימנא משה ימלא בשכינתא תר"ד פה אל פה אדבר בו, ובילקוט ראובני סוף יתרו מס' המגיד: אשר אזכיר את שמי והשכינה תדבר בפיו, וע' שמ"ר ספמ"ז בהג' רד"ל אות כ"ב, ובוהר ויקרא ז' א' ואתחנן רס"ה א', ובאלשיך עה"פ פא"פ, ובעין יעקב ספ"ז דפסחים בשם ס' שמנה לחמה, ובתפא"י יומא ו' אות ב' ע"ש.

תיד (שכן רע רואה את הנכנסות ואינו רואה את היוצאות — בפסיקתא רבתי פלאי שיבבא בישא מני מעלתא ולא מני נפקתא.

תיו (שלטה לה כתובים ונדרש לא — ויקרא לה נובה, לבנות לה בית, ויאמר לה בועז, מעשי תורה תקעיה, וע' רש"י ורמב"ן סוף מטות, תוס' קידושין מ"ט ב' ד"ה לבנות. **תטז** (שלטה קולות משמחין את הלב, קול כספים, וקול תורה, וקול גשמים — אוצר מדרשים דף קס"ח, מעשי תורה שליט, שבט מוסר פ"ס בשם אמרו חז"ל.

תיוז (שלטה שמות נקראו לאדם, א' שקראו לו אבותיו, וא' שקראו לו אחרים, וא' שכו' בספר תולדות ברייתו על שם מלאכתו — קהליד ז' ג' מדרש שמואל פכ"ג, ובתנחו' ויקהל הגי' אחד שקונה לעצמו, וראה בספרי ח"ב ערך אהרן עישה"ט וצרפו לכאן.

תיח (שני דברים מעטים בעולם, מומן מותר (בהיתר) ואוהב נאמן — מבחר הפנינים שער מ"ב.

תיט (שצ"ס חנכ"ל, שבעה כוכבי לכת — זהר ג' רנ"א א' רע"ד א', רפ"ז א', פרד"א ו', בהמ"ד ה' קס"א, רבינו בחיי בראשית א' ב', וע' במדבר"ר ט"ו ה', פסיקת' זוט' בראשית מ' י"ד, בהמ"ד ג' קס"ח.

תכ (שקר אין לו רגלים — שגור בפי כל, ראה אי"ב דר"ע, בהמ"ד ג' 51, ילקוט

ש' בראשית רמז ג' ותקוני זהר תכ"ה ע"ש, וראה ילקוט ראובני ואתחנן דף ס"ז ב', ד"ה איתא בכנפי יונה, שכ' בימות החול ש' של שבת סמוכה לאותיות ק"ר, והוא שקר אין לו רגלים אבל בשבת מתקשרת ש' של שבת אל מדת אמ"ת, אם תשוב משבת רגליך ר"ת אמ"ת, לכן צריך לעמוד בוויכוחו כי הוא עדות ובשעת עדות צריכים לעמוד ומשה רצה לכונו לאיי ולהעביר שקר שאין לו רגלים וכו' עכ"ל.

וראה שבת ק"ד א', וזהו ב' קט"ז א', קושטא קאי שיקרא לא קאי, ע"ש, וראה בפ"י כנסת ישראל על זמירות לשבת, שמביא בשם קדוש אחד, הטעם שנוהגין לאכול בשבת קדוש מאכל הנעשה מן הרגלים, דידוע דשקר אין לו רגלים וקושטא קאי ואמת יש לו רגלים, ושבת היא אמת, לכן אוכלים מאכל רגל בש"ק להראות כי שבת הוא אמת ויש לו רגלים, ע"ש.

(תכא) שתי נשים בבית מריבה בבית — תנחומא ר"פ תצא.

(תכב) שתיקה יפה כפלים מן הדיבור — ויקר"ר ס"ז ה', קהל"ר ה' ג', וכעיי' גמ' מפורשת מגילה ח"י א', מלה בסלע, משתוקא בתרין, וע' מבחר הפנינים אם תתחרט פעם על השתיקה, תתחרט על הדבור פעמים רבות, וראה קידושין ע"א ב', זיל בתר שתיקווא וכו' ע"ש, וראה יבמות ס"ה א', גיטין מ"ו ב' במשנה, אבות א' י"ז אבות דר"נ כ"ב ב', תנחומא ויצא ו' וע"ע בהקדמת זהוה ב'; דשתיקה יפה כפלים מן הדיבור, וראה פסחים צ"ט א' יפה שתיקה לחכמים ק"ו לטפשים, דה"א זוטא ז', וראה בס' מכלול המאמרים והפתגמים ח"ג דף אלף תתס"ה ד"ה שתיקה כ"כ ציונים בזה, ועוד ועוד שם.

ודבר אמת טוב מהשתיקה, תחכמוני ל"ו רצ"ו, מתי תהי השתיקה כלימה, כשהי' הדיבור חכמה, מבחר הפנינים ל"ג א' שג"ת.

(תכג) תושב (הגר) מפנה לבעל הבית — דבר"ר ב' י"ג.

(תכד) תנה סודך בשדה ועצתך על ההרים

— מבחר הפנינים כ"ב שג"ו, אין נותנין עצה אלא במקום רוח, השווה אין נוטלים עצה אלא בשדה, תנחומא חקת, זה הפך הנ"ל, וראה בספרי בית אהרן ח"ד ערך אזנים לכותל, מרף פ"ד והלאה וצרפו לכאן.

תם ולא נשלם

וזה דבר השמטה, עוד מילואים לכללן

(א) אבדת השכל אינה נמצאת — מבחר הפנינים א' ז', פתגם אשכנזי פערשטאנד קאממט נימאלס צוריק.

(ב) אוי לה לינקותא דאולא ולא מהדרה — תדא"ז ט"ז.

(ג) אבר יש באדם נסכיו שמו, ואינו נהנה באכילה אלא במוצאי שבת — בית יוסף א"ח ס"י ש' בשם שבלי הלקט, וכ"כ הלבוש, ובאשרו רבא כתב, לזו שמה וממנו נתהוו האדם, וכאשר ימות האדם העצם הזה אינו נמות, ואפילו יכניסו באש אינו נשרף, וברחיים אינו נטחן, בפטיש אינו מתפוצץ, וממנו יחיה האדם לעת התחייה, והוא מקבל עונג ועונש אחר מיתת האדם, ועצם הזה שרשו ועקרו מעצם השמים עכ"ל, והא"ר כי שמעתי כיון שהעצם הזה אינו נהנה משום אכילה כמש"כ הלבוש א"כ לא היה נהנה מעץ הדעת לכך אינו נפסד עכ"ל, ובוהר וראר כ"ח ב' כ' ח"ל: גרמא חד ישתאר מן גופא תחות ארעא, מהוא לא אתרקב ולא אתבלי בעפרא לעלמין, וראה זהר נח ס"ט א', וע' בר"ר פכ"ח, וויק"ר פ' ח"י, לח של שדרה, ובתוס' ב"ק ט"ז ב' ד"ה והוא וכו', וע' מדרש הנעלם תולדות קל"ז א', ובניצוצי זהר שם מכ"כ מקומות, ע"ש באות ט' אות י"ב, וע' ערוך ערך לזו ג', ובערוך השלם שם, ומט"מ ס"י ק"ג, וראה תוס' בכורות ח' ע"א ד"ה תרגולת, וראה בס' מדבר קדמות להחיד"א ז"ל מע' ל' אות ה', וראה זהר פנחס רכ"ב ב', וקהל"ר פ"ב פ' גס מגבוה, וראה בניצוצי זהר בכל הזהרים ש"ל, ואני לקצר אני צריך, והרוצה לחקור ולידע

לענין עצם לח שזה דוקא בנוסים ישראלים, וראה בחי' חת"ס ע"ז ל"א שמחלק בין גופים נכרים לגופים ישראלים שטבעם משונה ע"ש, ובס' מבשר טוב האריך בזה ואני לקצר אני צריך כאכ"מ, וראה פחד יצחק ערך לח, וראה ערוך וערוך השלם ערך לח של שדרה ע"ש, וראה בס' שערי אורה לר"י גיקטיליה שכ', ודע כי יש עצם אחד בשדרתו של אדם ונקראת לו, שהוא עצמו של אדם והוא עקרו ושרשו ע"ש, וראה בס' כף החיים א"ח ס"י ש', ובשארי גרי"כ על הש"ע שם.

(ד) אותיות מחכימות — מגדל עז ה' אישות ד' ט', של"ה ה' קריאת שמות, ובהסכמה לשל"ה של הרב מאמסטרדם, וראה ירושלמי ברכות ח', וזה פתגם רגיל בפי העם.

(ה) אחרון אחרון חביב — בר"ר ע"ח י"א, פס"ז בראשית ל"ג ב', רש"י וישלח ל"ג ב', פתגם רגיל ולא נמצא בש"ס.

(ו) אחת בפה ואחת בלב — רש"י חקת י"ד כ"ה, וע' במ"ר ט"ז י"א, ובפסחים ק"ג ב', וב"מ מ"ט א', אחד בפה ואחד בלב, ובמ"ר ד' ד', רש"י וישב ל"ז ד'.

(ז) איוז אשה נכרה, כל שעושה רצון בעלה — תדא"ר ט', מובא ברמ"א אבה"ע ס"ס ס"ט.

(ח) אין אומרים כל שבחו של אדם בפניו — מדרש אגדה נח ז' א', בר"ר ל"ב ד'.

(ט) אין השכינה חה מכולת מערבי — מדרש תהלים י"א ג', שמור ב' ב', ת"ב שמות י', [וראה עוד בפנים אות רצג].

(י) אין לך פיקח מן הכלב — ערוך ערך אלם, וילמדנו דברים, ילק"ש ישעי' רמז תפ"ה, (יא) אין מדרש בלא חידוש — נשמת שבת הלוי נ', וראה חגיגה ג' ע"א, וראה ירושלמי סוטה ג' ד'.

(יב) אין מוליכין את האדם אלא בדרך שהוא רוצה — פס"ז שלח י"ג ג', וראה מכות י' ע"ב בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, וראה מ"ר ותנחומא בלק, ובוהר תוריע מ"ז א' בארחי דבר נש בעי למיקח בה מדברין ליה,

יותר בזה יענין במקומות הנ"ל, וראה ברכות כ"ח ב' הני תמני סרי תשסרי הוויין כו' אריב"ל כנגד חוליא קטנה שבשדרה, וראה אבודרהם שער ב' שברכת המינין סמכוה כנגד חוליא קטנה שבסוף השדרה ע"ש, וכן כתב האשכול ה' תפלה וק"ש סימן ט', וע' כלבו ס"י י', ועל הבר"ר פכ"ח ש"ל כ' היפ"ת כרי שיהי' לאות לבניא אשר יבוא זמן התחיה וממנו יבראו שנית ע"ש, ובהרד"ל שם: פ"י הרוקח שהביא חוליא קטנה שבשדרה שבברכות כ"ח ב' ע"ש, וראה רש"י בבר"ר שם, וע' קה"ר פ"ב ורש"י ונ"כ שם, ובביאור מהרי"פ שם, וראה בנ"כ על א"ח ס"י ש' ופמ"ג שם, וראה סידור יעב"ץ מחיצה הלוות המלכה, וראה ס' החיים למהר"ר חיים ב"ר בצלאל ח"ג פ"א וראה גרי"כ מהר"ק חיו"ד ס"י פ"ט, וראה ירושלמי נזיר פ"ז ה"ב שלאחר ק"ב שנה לא נשאר מאדם רק מלא תרודו א' רקב, וראה פרד"א פ' ל"ד ר"ש אומר וכו', ובס' האמונות ודיעות לרס"ג פ"א מאמר ז', ובס' עבודת הקודש ח' העבודה פ' מ' כ' ג' שהיא אחת עם עצם לו, וד"ל: הקב"ה משאיר בגוף האדם עצם א' קטן והוא התחתון שבשדרה, והעצם הזה אינו כלה ולא נפסד לעולם, ונקרא בל' רבותינו ז"ל תרודו רקב ע"ש, וראה מלבי"ם יחזקאל ל"ז א' ב' שקורא אותו קסתא דחיותא ועוד ע"ש, וע' שו"ת יעב"ץ ח"ב סימן קס"ט משי"ש בשם פענח רוא ומש"ב, וראה חת"ס חיו"ד ס"י של"ז, ובפרד"א ס"פ ל"ג ע"ש, וראה מנחת חינוך מצוה רס"ג אות י' וראה שו"ת הרדב"ז ס"י ק"ג ע"ש כי לקצר אני צריך, וראה בס' מבשר טוב בקונטרס עצם לח דף שפ"ח שהאריך בזה ע"ש, והעצם הזה הוא קשה מאוד ונקרא לח ע"ש שהוא דומה לפרי הלז, ובאגדות נקרא "אב איר"א ואל האשכנזים נקרא עצם היהודים (יודענקעקעל) ובהערה על הרדב"ז הנ"ל כתב כבר מודעת כי חכמי הטבע הבקיאים בניתוח האברים הפנימים לשוא עמלו למצוא את הלח של השדרה וכ"כ באו"י ערך לח, ופלא דבסידור האריז"ל אצל לדוד בשנותו בפירושו מחלק

ובוהר בשלח נ' א' בההוא דברותא דאיתדבר ב' בר נש מדברין ליה, וראה זהר בלק ר"ז א', מקץ קצ"ח רע"ב, ובניצוצי זהר שם.

(יג) אל תשאל את הרופא, שאל את החולה — רגיל בפי העם, וראה היטב יומא פ"ג א' ומשלי ישראל ב' אלפים וס"ז, עי"ש.

(יד) אל תשתחוה לדברין (זהוהר מלדבר דברים שתתחדש אח"כ ותהי' עבד לדברין) — דא"ז ב'.

(טו) אם אין אדם מתקן בערב שבת מה יאכל בשבת — ר"ד ג' ג', מדמ"ש ו' ו', קהל"ר א' ל"ה, וראה ע"ז ג' א' מי שטרח בע"ש יאכל בשבת מי שלא טרח בע"ש מהיכן יאכל בשבת, ע"ש.

(טז) אמור על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון — דא"ז ב', וראה רש"י וישלח ל"ב י"ט, ר"ה י"ח ע"ב, אבות ה' ז', ובתוספתא סוטה ספ"ו על ראשון אחרון ועל אחרון ראשון עי"ש, וראה ר"ה י"ח ב' אני אומר על ראשון ראשון והוא אומר על ראשון אחרון.

(יז) אפילו שוטה שבשטוין אין מאבד מה שנותנים לו — ירושלמי תרומות א' א', ופלא דזה היפך ממה דאיתא איזוהו שוטה וכו' המאבד כל מה שנותנים לו, חגיגה ג' ע"ב, ד' ע"א, תרומות א' א'.

(יח) בכל יום יהיו בעיניך כחדשים, כאלו קבלתים היום מהר סיני, כאלו בו ביום נצטוית עליהם — פס"ז ואתחנן ו' ו', רש"י תבוא כ"ז ט"ז, תנח' ב' יתרו י"ג ו', תנח' תבוא א', ת"ב ג', ספרי ואתחנן ו' ה', פס"ז דאה י"א ל"ב, פס"ז ורש"י תבוא כ"ז ט"ז כע"ז, וע' רש"י יתרו י"ט א', תנח' עקב ו' וע' ברכות ס"ג ב', עירובין ג"ד ב'.

(יט) במלך דילך אשתמודע מאן את — זהר ח"ג דפ"א.

(כ) בן ג' שנים לאותיות — דרכי משה סו"ר"ד ס"י דמ"ה ד' ממדרש, וע' תנח' קדושים י"ד, והכוונה נראה שבן ג' שנים חייב אדם ללמוד אותיות התורה.

(כא) בני אדם כשלבי הסוקס, יש בהם עליונים תחתונים ובינונים — מש"י תת"ה, וע' יומא ע"ה א'.

(כב) ברחל בתך הקטנה — בראשית כ"ח י"ט, שגור בפי עם על תנאי ברור ומפורט.

(כג) ברכה לבטלה — ביטוי זה שגור בפי כל במובן לשוא ולחנם, ולא נמצא בש"ס כע"ז, רק בברכות ל"ג א' איתא ברכה שאינה צריכה, כד' ברכה משולחת בפועל ידים ולא ביושב בטל — ספרי ופס"ז ראה ט"ו י"ח, ע"פ וברכך ה' אלקיך בכל אשר תעשה.

(כד) בשבתות וימים טובים לית שולטנותא לסמאל ולנחש ולגיהנם — זהר ג' רמ"ג א', רפ"ח ב', וראה זהר א' מ"ח א' גיהנם לא שליט ולא אקיד בשבת, זהר א' רל"ז ב', זהר ב' קנ"א א', בר"ד י"א ו', זהר ג' רע"ג, פס"ד כ"ג ח'.

(כו) גבר אלים — דניל בפי כל, וכע"ז גברא אלימא הוא, כתובות כ"ז ב', בי"מ ל"ט ב', כז' גברא בלא איתתא פלג גופא — שבט מוסר פרק כ"ד, ובוהר ג' פ"א ב' בר נש דלא נסיב הוא כמאן דאתפלגי, וראה זהר ג' דף ו' ע"ב, פ"א ב', ק"ס ב', רצ"ו א', ועי' יבמות ס"ב ב', זהר ג' רצ"ו.

(כז) בר נש עתיר גו שוקא ומסכן גו ביתיה, עתיר גו ביתיה ומסכן גו שוקא — ירושל' שביעית ז' ב'.

(כח) ברוב חבלים תטבענה הספינות — חבור יפה ח' ב', בהמ"ד ה' קל"ה.

(ל) האדם כצפור כל ימי הבלו, ותענוגי עולס כרשת לרגלו — תחכומי מ"ד אלף של"ז, (לא) האשה הרעה כמו הואב שמחליף שערו ואינו מחליף טבעו — מבחר הפנינים כ"ז ד', ש"ג.

(לב) הבונה מתמסכן — רגיל בפי כל, ובדרך משל מצטטים מאמר זה עפ"משל הבונה כמה יבנה ויהא חייב, שבת ק"ב ב', וראה יבמות ס"ג א' כל העוסק בבנין מתמסכן, (לג) הגוף הולך אחר הראש — מגורת המאור דף רט"ו, וע' סוטה מ"ה ב'.

(לד) הגנב בוער כובע שלו — יעב"ץ מגילת ספר קע"א, ומה הביטוי: אויף דעם גנב ברענט דאָס היטל.

(לה) הוא תורתא דלא יליפא רד"א בעונתה מתקשה עליה בטופה — מדמ"ש כ"ב ו', והוא ע"ד משל, ללמוד הקטנים כשהם צעירים, כמו אם לא תלמד את השור לשאת את העול בילדותו קשה יהי' לך ללמדו אח"כ, וע' ירושלמי מע"ש ה' ג' כל גומרא דלא כויא בשעתא לא כויא עי"ש.

(לו) ההרגל יעשה אומן — צוהר התיבה בהקדמתו, ומה נצמח המליצי האשכנזי „איבונג מאַכט דעם מייסטער“.

(לז) חזקנה מחלה רעה והכל מתאין אליה — מש"י אלף תתק"מ.

(לח) הטבע אינו עושה דבר לבטלה — זהר א' כ"ג א', ודאי לא ברא קב"ה מלתא דלאו איהו צריך.

(לט) הלשון אין בה עצמות ותשבר עצומים — מאירי משלי כ"ח ט"ו, עומר השכחה צ' ע"ב, וראה משלי חכמים ב' הלשון אחר מן התרבות.

(מ) הלשון קולמוס הלב ושליח המצפון — חובת הלבבות שער הבחינה, וע' בחיי בהקדמה לבהר ק"ב א', וע' מאירי משלי א' ג' הלשון שליח השכל.

(מא) הקב"ה מקד"ס רפואה למכה — פס"ז שמות ג' ד', א' קעין זה מגילה י"ג ב', שהש"ר ד' י"ב, זהר א' קצ"ו א'.

(מב) השד בורח מויהי נועם — שגור בפי הכל, שבס מוסר רפ"ט, וראה יעב"ץ הטעם שאומרים ויהי נועם במוצ"ש עי"ש.

(מג) השוטה מים בין השמשות (בשבת) גזל את מתיו — מדרש תהלים י"א ו', תוס' פסחים ק"ה א' ד"ה ותג"מ, וכ' בס' האסופות ה' הבדלה דף ס"א מותר לשנות בשבת בין מנחה למעריב ואינם גזולים את המתים ואינו אסור כ"א בערב שבת סמוך להליכה לבהכ"ס ויש להם להמתים חום גדול והולכין בכל בורות וכו', ואדרבה מצוה לשנות [בשבת בערב] לפי שבארה של מרים מתעברים עם כל מים בשבת בין מנחה

למעריב וכל מי שהי' שותה ממנו מתרפא, אפילו אם היה מצורע, ועוד הוא טוב לפתיחת הלב עכ"ל, ועתשו' מהר"ם ב"ר ברוך תשובה י' עי"ש, וראה בס' אור הישר ממהר"ם פאפירש זצ"ל שכ' יש נמנעים מלשותות מים בין מנחה למעריב והוא מנהג בעלמא למאן דחש ל' עי"ש, וכ' הלבוש וי"א דהא דאמר דאסור לשותות מים על מימי הנהרות נאמר אבל מים שבבית מותרים וי"א עוד שאותו איסור לא נאמר אלא בערב שבת בין השמשות בשעה שיוצאין מן הגיהנם מתקררין במים עכ"ל, ובשו"ת בנימין זאב ס"י (קס"א) כ' בוה"ל, ונוסח אחרנא הוא, מה שנמצא בס' הנקרא מסכת גן עדן או פרק גן עדן, והוא כעין פרקי הלכות ופרקי מרכבות, וכתוב שם בנוסח זה: כל השוטה מים בשבת בין מנחה לערבית תוך שנה שמת לו מת, הרי זה גזול את מתיו, ושם מפרש הטעם, לפי שהמתים יוצאים בשבת ושותים מים מן הנהר היוצא מן הארץ ולכן אין ראוי לגזול את מתיו, אבל לאחר שנה קבל כבר את דינו ומותר עכ"ל, וראה כנסת ישראל על הזמירות וברה"מ, לר' צבי יחזקאל מיכלאואן ז"ל רב דעיר ווארשא יצ"ו, וע' עונג שבת מבעל ילקוט ראובני בשם מדרש בחיי יתרו, וע' אוצר מדרשים דף פ"ג ודף פ"ט עי"ש, וס' מטה משה ס"י רצ"ב.

(מד) השיכור נותן עיניו בכוס, והחנוני בכיס — תנח' שמיני ח', תנח' ב' ז', ויקר"ר י"ב א', אסת"ר רפ"ה.

(מה) התיבות נגויות והטעמים כנשמות — ראב"ע יסוד מורא שער א', ושמות כ' א'.

(מו) יומו של הקב"ה אלף שנה — בר"ד ח' ב', מדרש תנחומא וילך ב', מדרש תהלים צ', ת"ב תולדות ד', זהר ב' קמ"ה ב', סנהדרין צ"ז א', פס"ז בראשית ב' ט"ו, זהר בהשמטות י' ע"א.

(מז) כבולעו כך פולטו — פסחים ל' ע"ב ע"ד א' וסוף ע"ז, וכ"פ בש"ע יו"ד מה' בשר בחלב עד סוף ה' תערובות, ומצטטין לענין לימוד ושכחה, גם לענין ריוח והפסד.

מח) כנרגרת דר' צדוק — גיטין ג'ו
א', זהר א' קמ"ט, ביטוי על אדם דזה וחלש.
מט) כשנפולת מריבה בין אחים, אנשים
נכרים מרויחין עי"ז — ספר חצי מנשה פ' לך
בשם ירושלמי.

ג) כוז'ו במוכס'ז כוז'ו — אותיות אלו
נוהגין לכתוב על המוזה, כנגד תיבות ד' אלקינו
ד', והן האותיות שאחריהן באל"ף ביה, זהר
א' י"ח ע"ב, כ"ג ע"א.

גא) כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי
עצמו — הוראה מליצית שגור בפי כל, לפי
משנה נגעים ב' ה'.

גב) כל הנמנע, היצר הרע להוט אחריו
יותר — ראב"ע משלי ט' י"ז, עה"כ מים גנובים
ימתקו.

גג) כל הפרוש מן הציבור הציבור פורש
ממנו — שגור בפי כל, ראה בהצופה כ"ה תמו
תש"ך.

גד) כל חזן שוטה — רגיל בפי העם, ראה
קהל"ר פ"ז עה"פ טוב לשמוע גערת חכם אלו
הדרשנים, מאיש שומע שיר כסילים אלו
התורגמנין והחזנין שמוסיפין על קבע התפלה,
כה"ג ביוחסין השלם צד פ"ח ע"ג, וכן הוא
בלקטות הרמב"ן ריש ברכות, שגרס בשם
קהל"ר, אלו החזנין, הרי דשיר כסילים קאי על
החזנין, וע' מ"ה קמ"א מטעם אין חכמה וכו'
נגד ה'; ומצינו שגדולינו התנגדו לשירת ערב
וסגנונה הבלול ע"י החזנים בתוך התפלה, ע'
פיהמ"ש להרמב"ם ז"ל אבות פ"א, הראב"ע
קהלת ה' י', שו"ת פאר הדוד סי' קכ"ט, שו"ת
הרשב"א אלף תס"ט, הקדמת אכן תבון לחובת
הלבבות "כי מנהג בנ"א בזה"ז להתגולל
ולהתעולל" וכו' עי"ש, והוא מפני שרוצים
בטפשותם להשמיע קול ערב וסיגנן בלול תחת
התפלה ואין לך שטות יותר מזה להחליף טוב
ברע, וזה נראה כהתעוללות, כאשר בעה"ר כ"פ
אנו שומעים קול כסילים מפי החזנים, וע"כ
אומרים כל חזן שוטה.

גה) כל כדביא בישין וכדביא דאורייתא
טבין (כל דבר שקר אסור לדבר, חוץ מלומר

איני יודע מסכת פלונית) — ירושלמי סוף
ברכות, וכבב"מ כ"ג ב', וי"ג כל כרביא (חרישא),
תורתן של ראשונים על הירושלמי שם דף ט"ז.
גו) כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה,
חוץ מצא — גמרא מפורשת פסחים פ"ו ב',
אבל הבאתיו כאן מפני הגירסאות, ראה זהר
פנחס רמ"ד א', כלה ט', ובר"א רבא פ"ו הגירסא
חוץ כשהוא דבר כשרות, ויש מגיהים חוץ מדבר
איסור, ועמג"א סי' ק"ע סק"י ובגליון הש"ס
פסחים שם.

גז) כולו זכאי כולו חייב, כולו חייב כולו
זכאי — לא נמצא בצורה כזו בש"ס, וראה
סנהדרין י"ז א', ואפשר דשם מקורו עי"ש, וראה
סנהדרין צ"ח א', תר"ז ט"ז, פס"ר ט"ו ט"ו.
גח) כעס סוף חרטה — שגור בפי העם,
ס"ח סי' פ"ח, מש"י ג' אלפים דע"א.

גט) כפתור ופרח — ביטוי מקרא, ש'
משתמשים בו על מאמר או דבר יפה; בשעה
שהי' אדם אומר דבר מתוקן לפני ר' טרפון הי'
אומר כפתור ופרח, בר"ר צ"א י"ב, והפסוק הוא
בשמות כ"ה ל"ג.

ס) לא יאומן כי יסופר — רגיל בפי העם,
וראה חבקוק א' ה' לא תאמינו כי יסופר.
סא) לא יבכה בין השמחים — ד"א ז',
כלה י'.

סב) ליכא מיד דלא דמיז באורייתא —
מאמר רגיל ולא נמצא כע"ז, וע' תענית ט'
ע"א מי איכא מירי דכתיבי בכתובי דלא רמיזי
באורייתא, וע' זהר ג' רכ"א א' דלית מלה זעירא
דלא תשכח לה באורייתא, וראה ב"ק צ"ב א'
מנא הא מילתא דאמרי אינשי וכו' ובסקירה
על הערך כאן.

סג) למה נמשלה אדום לחזיר, שהחזיר
בשעה שהוא רובץ מפשיט את סלפיו כאומר
אני טהור — ומה שגור בפי העם כשר חזיר
פיסל, ב"ר ס"ה א', מדרש תהלים פ', פס"ז
בראשית כ"ו ל"ד, ויקר"ר י"ג ה', ילקוט תלים
רמז תת"ל, וראה אות רפ"ח.

סד) לפוס חילין אכול, ופרא מן מה דאת
לביש, ויתיר ממה דאת שרי (אכול פחות ממה

שיש לך, וגם תפחית מעט מהוצאות בגדיך,
ותוסיף על דירתך שתהא נאה) — ב"ד כ' ל',
וע' פסחים קי"ד א'. [ראה בפנים אות שטח].

סה) לפי בגדו יהולל איש בבואו, ולפי
שכלו בצאתו — מש"ס ב' אלפים י"ה, משלי
ישראל תרי"ד.

סו) לפי חכמתו יכובד איש, ולפי חסדו
יאהב — משלי ישראל רצ"ו, בשם משלי אגור
ג"ז.

סז) לפי שחיוס משתנה ג' פעמים בכל
יום, לפיכך צריך האדם להתפלל ג"פ בכל יום
— תנחומא חיי שרה ה'.

סח) לשון הרע הורג שלשה, האומרו
והמקבלו ושנאמר עליו — דבר"ר ה' י', מדרש
תהלים י"ב, תנ' חקת ד', פס"ז ריש מצודע, וע'
ערכין ט"ו ב', ירושלמי פאה פ"א א', ויקר"ר
כ"ו ב', ותרגום יונתן על לא תלך רכיל עי"ש.
סט) לשון הרע כד לא תיעול מילא כולא,
תיעול פלגא — ב"ד ג"ז ד', וע' גדה ס"א א'.
[וע"ע בפנים אות רסא].

ע) לשון הרע נמשלה כחץ שמכה ברחוק,
כך הוא לשחיר דאמור ברומי וקסיל בסוריא —
בר"ר צ"ח ג', ירושלמי פאה א' א'.

עא) לשלשה דברים הקטן קודם ולא הגדול,
ליציאה, לירידת הסולם, לבית הכלא — מעשה
תורה תקס"ז, דא"ז ו'.

עב) לשנוא את אוהביך ולאהבה את
שונאיך — ירושלמי מגילה ג' ב', עפ"י שמואל
ב' י"ט ז'.

עג) לחקן שקר אחד, צריך לומר כמה
שקרים — שבט יהודה ק"י קמ"ג כ"ו.

עד) מאוד הוקר עת בוקר — ומכאן רגיל
בפי כל דהבוקר מסוגל לעבודה וללימוד ולכ"ד,
משלי ישראל תתנ"ח.

עה) מאן דאיהו בביתיה יסדר אורחיה
ועובדיה כרעותיה, אי מזמנין ל"י יעביד רעותיה
דאושפיה — זהר א' קמ"ח, וזה ע"ד שאמרו כל
מה שיאמר לך בעה"ב עשה, פסחים פ"ו ב'.

עו) מאן דאיהו זעיר (קטן בעיניו) איהו

רב, ומאן דאיהו רב איהו זעיר — זהר א' קס"ז
ב', ג' קס"ח א'.

עז) מן דאת קטר לובך קטור רגליך (פ'
אחר חג הסוכות לא תפליג בספינה מפני הסכנה)
— ירושלמי שבת ב' ו', בר"ר ו' ח'.

עח) מעולם לא זה שכינה מישראל בשבתות
ויו"ט, ואפ"י בשבת של חול — זהר קרח קע"ט
ב', ומובא בפרשת דרכים בשם המדרש, ובניצוצי
זהר שם כ'; ש"חול" ר"ת חוץ לארץ. [וע"ע
בפנים אות רצד].

עט) מצות אנשים מלומדה (הרגל בלי
כוונה) — ישעי' כ"ט י"ג.

פ) מרבה ספרים מרבה חכמה — עומר
השכחה ע"ג ד', שו"ת יצחק בן עמנואל לאטיש
קכ"ג.

פא) מריבה בין שנים, השלישי נהנה —
דרכי דוד מר' רפאל מלדולא.

פב) משנה מקום משנה מזל — מאמר רגיל
בפי כל, ולא נמצא בש"ס בשום מקום בלשון
הזה, ראה ר"ה ט"ז ב' א"ר יצחק ד' דברים
מקרקין גז"ד של אדם וכו' וי"א אף שינוי מקום
וכו', ועב"מ ע"ה ב' ג' צועקין ואין נענין וכו'
איכא דאמרי דביש ל"י בהא מתא ולא אויל
למתא אחריתי, וראה ירושלמי שבת פ"ו ה"ט
פעמים ששינוי השם גורם פעמים ששינוי מקום
גורם עי"ש, וראה מדרש אגדה תולדות כ"ז כ"ב
שינוי מקום מועיל עי"ש, וראה זהר בהר קי"א
ע"ב בעי למעבד ל"י שינוי השם שינוי מקום
וכו' עי"ש, וברעיא מהימנא פנחס רי"ז ב'
וממולדתך הרי שינוי מקום עי"ש, וראה היטב
ניצוצי זהר שם ציונים לכ"מ, עשה"ט ואקצר,
וראה זהר שלח קס"ו ב' מאן דלא זכי באתר דא
יהך וינטל גרמיה לאתר אחרא ויזכי ביה עי"ש,
ובוהר וישב קפ"ז ע"א מאן דלא זכה בהאי אתר
יהך לאתר אחרא ויזכי ב"י עי"ש, ובניצוצי
זהר שם, וראה תענית כ"ד ב', וראה בס' אברהם
אזכור מע' מ' אות ט' שכ', מאן דביש ליה בהאי
מתא דמול המקום גורם, עי' רשב"א ח"א סי'
י"ט וצמח דוד פ' משפטים דקע"ב ע"ג ע"ש,
וראה ב"מ ע"ה ע"ב דביש ליה בהאי מתא ולא

אזיל למתא אחדיתא הוא מהצועקין ולא נענין ע"ש.

פג) מתוך שאתה מלמד אתה למד — מש"ס ב' אלפים תקל"ז, בשם מדרש תלים, וזה כעין ומתלמיד יותד מכול, תענית ז' ע"א, מכות י' ע"א.

פד) מתחילין לתינוקות בתורת כהנים, שהתינוקות סהורין והקרבנות סהורין וכו' — ויקר' ד' ג', תנ' צו י"ד, פס"ר ט"ז ד'.

פה) מתחמי חזר ויד' פשוטה (פי' מראה עצמו כחוד ואינו רוצה הדבר, וידו פשוטה לקבל) — בר"ר ע"ח ט"ו.

פו) נאד של דמעות — לא נמצא בדח"ל, אך הוא פסוק בתהלים ג' ט' שימה דמעתי בנאדך, ובתפי' נעילה בסליחה ד' ד', שתשים דמעוטינו בנאדך להיות.

פז) נאים הדברים כשהם יוצאים מפי עושיהם — תוספתא יבמות ספ"ח, בר"ר ל"ד ב', וראה יבמות ס"ג ב', וחגיגה י"ד ב' כע"ז. פח) נרי בידך ונרך בידך, אס שמרת נרי אני משמר נרך, שמור נרי ואשמור נרך — דבר"ר ד' ד', ויקר'ר ל"א ד', מדרש תהלים י"ז ח', י"ח כ"ג.

פט) נכנס יין יצא טוד, לג' הקב"ה מגלה טודו, לידאיו לישרים ולנביאים, וסימנך "יין" "יראיו" "ישרים" "נביאים" — מעשה תורה תקמי' וראה כאן בערכו.

צ) סברי, ברשות, בשמחתם אן בענין שצ"ל סברי מרגן וכדומה בשעת ברהמ"ו ושאר הברכות נאמרו כמה טעמים.

טעם א': ראה מדרש תנחומא פקודי אות ב' ש' וז"ל: כיצד חוקרין את העדים וכו' אם מחייב סקילה מביאין לו יין טוב חזק ומשקין אותו וכו', וכן ש"צ כשיש בידו כוס של קידוש או של הבדלה והוא אומר סברי מרגן, ואומר הקהל לחיים כלומר לחיים יהי' הכוס, ע"ש. ובעץ יוסף על המדרית הזה כ': ר"ל דאיתא דלא נבדא יין אלא לנחם אבליים או להשקות המחזיב מיתה, כמ"ש תנו שכר לאובד

ויין למרי נפש, לכן אומר הש"צ סברי מרגן, איך אתם סוברים בזה הכוס, ואומרים הקהל לחיים יהי' זה הכוס, עכ"ל.

ובליקוטי תשוי' הגאונים שבסוף ספר כל בו, שאלה לרבינו האי ז"ל, מנהג ספרד לומר סברי מרגן לפני קידוש והבדלה, וברכת אירוסין ונישואין, וברכת המילה שעל ת"ן, ויש לי סמך בשם רבותי מצרפת לפ"מ ששנינו (סנהדרין מ"ג א', ומס' שמחות פ"ב ה"ט) היוצא ליהרג משקין אותו יין ולבונה כדי שתטרף דעתו, ע"כ אומרים סברי מרגן, שיהי' בדעת רבותינו שזה הכוס לחיים ולא למות, לברכה ולא לקללה, ולא יהי' כאותו שנגמד דינו, והן עונין לחיים לחיים יהי' ולא למות, וזה כעין המדרש תנחומא פקודי הג"ל, וראה בס' כסא מלך על התקוני זהר תקונא כ"ד אות ג' מש"ב.

טעם ב': ראה תקוני הזהר, תקונא כ"ד, ש' ח"ל: וצריך למימר סברי מרגן, ואינן דאמרין וענו לחיי בגין דאתקשרו באילנא דחיי לא באילנא דמותא ואיהו גפן דחב ב"י אדם קדמא, וחד אמר חטה הי' וחד אמר "גפן" וכולא קשוט ע"ש, וראה בכסא מלך אות ג' כאן, ובס' הקדוש באר לחי דואי להקדוש מרגא ממנוקאטש ז"ל על התקוני הזהר כאן, האריך בדברים גוראים וגימטריאות בכוונת סברי מרגן, עישה"ס הדק ואז התענג, ובכסא מלך על התק' הזהר כאן אות ג' כ' וענו לחיי לומר שתיית יין זה הוא לחיים לא כמו יין של אדם הראשון, ופלא שהכנה"ג מביא טעם זה בשם הר"א ולא העיר להג"ל, ובכף החיים סי' קס"ז אות ק"ח מביאו ע"ש.

וראה בדעת זקנים מבעלי התוס' (פרשת שמיני) עה"פ יין ושכר אל תשת וכו', וז"ל: ולפי שנקנסה מיתה על האדם בשביל אותו יין כמ"ד ע"י הדעת יין היה, נהגו העולם כשמברך בצבור אומר סברי מרגן והם עונים לחיים ע"ש, ונבוכך אני בזה ג"כ כנזיל דלא עושים כן כנ"ל ע"ש, ופלא שלא העירו להתקוני זהר הג"ל.

טעם ג': בב"י א"ח סי' קס"ז כ' בשם שבלי הלקט.

גם השכר גורם שכרות, ולכאורה לפ"ז גם על השכר היינו צריכים לומר סברי מרגן, ולא באתי רק להעיר, וראה לקמן בזה.

עוד ראיתי לנחנך להעיר על כל הנ"ל שלא ראינו בשוט מקום שיאמרו לחיים או לחיי אחר קידוש וברכות הנ"ל, ונבוכך אני בזה מאוד מאוד. ושמחתי מאוד למש"כ הדברי חמודות על הרא"ש ברכות פ"ו סי' ל"ד את ק"ה, אחרי שמביא כל לשון הב"י בסימן קס"ז בשם השבלי הלקט (שהבאתי וצ"ל), כ' ורמ"י ז"ל שהשיג בדברים אלו לרבו ז"ל הוא מפני שלא ידע מאין יצאו לו הדברים שהרי אילו ידע לא הי' תולה הדברים ברבו ולכן אחרי שהם בשם רבינו האי אין לנסות מהם ולשמוע לסברתו ז"ל כש"כ לחדש מנהג חדש ויהי' מן המתמיהין אע"פ שיש להשיג עליו דפת גמי חובה הוא בשבת ויו"ט ככפ' שלשה שאכלו וכו' וכש"כ בליל פסח וכו' וצ"ל דבהמ"ז בכל יום חובה ואנכן שאר יין של חובה משא"כ פת שאינו חובה בכל יום ומיהו מה שכתבתי בשם רבינו האי שהם עונים לחיים "לא ראיתי מנהג זה" אלא במשחה כשאחד שותה כוס ומראהו לחברו וא"ל שכן ישתה גם הוא כמותו אז עונה לחיים וסמך לזה בס"פ כמה אשה מעשה בר"ע שעשה משתה לבנו ועל כל כוס וכוס שהביא אמר חמרא וחיי לפום רבנן חיי חמרא לפום רבנן ולפום תלמידהון וכו' ע"ש, וזה ממש כמו שכתבתי לעיל שלא ראיתי מנהג כזה ע"ש.

וראה בסדור אוצר התפלות בעין תפלה עשה"ס, וכ"כ בשכנה"ג שלא דאח מנהג זה שאומרים לחיים אלא במשתה וכו' ע"ש, כמעט כלשון הדברי חמודות שהבאתי לעיל ע"ש, ופלא שלא העיר ע"ז, וכ' עוד והמנהג עכשיו שמי ששותה אומר למסובין עמו "בשמחתכם" או לכ"א בפני עצמו ע"ש, וראה בס' כף החיים א"ח סי' קס"ז אות ק"ח שמביאו.

ג) וראה מש"כ הב"ח בס"י קע"ד דמדבריי כולם נשמע דכל מקום שמברכין על היין אומרים סברי מרגן, ואפי' אינו בתוך הסעודה, ולפי"ז אף כשמברכין ברכת אירוסין וברכת נישואין

שמצא בשם רבינו האי זה הכלל, אין מסבירין אלא על היין ואין מרשין אלא על הפת, מאי טעמא, לחם שהוא רשות שאם רצה שלא לאכול הרשות בידו נוטל רשות כדי שיסכימו כולם דעתם, אבל ברכהמ"ז וקדוש והבדלה שהם חובה אין צריך לומר רשות אלא סברי מורי, שהיין גורם שכרות, מפני הפחד, הוא אומר כך והם עונים לחיים עשכ"ל, ובס' מטה משה כ' בשם רבינו יצחק ז"ל, וז"ל: למה אומרים סברי על היין לפי שהיין הביא קללה לעולם בימי נח ע"כ אומרים סברי מרגן כלומר תבינו שיש בדעתכם לשנות מדבר שיצא ממנו קללה ולואי שלא יזיק לי, והן עונים לו לחיים תהי' לך אותה השתיה עכ"ל, וכ"כ בעס"ז בהג' על א"ח סי' קפ"ט ע"ש, וכן מביא בס' כף החיים א"ח סי' קס"ז אות ק"ח בשם המהרמ"ץ ז"ל עישה"ס.

טעם ד': ובלקוטי תשוי' הגאונים שבסוף ספר כל בו כ' ועוד שמעתי לפ"מ שאמרו בא להם יין בתוך המזון כא"א מברך לעצמו לפי שאין בית הבליעה פנוי (ברכות מ"ג א') ועכשיו שבית הבליעה פנוי אומר להם וכו' היש בדעתכם לצאת בה, והם אומרים לחיי, שלשון התלמוד הוא עכ"ל, וכידוע רב"ל, התלמוד לחיי הוא מלשון הסכמה, ראה עירובין ט"ו א' בשלמא קמה לחיי, וכן בחגיגה ט"ז א', גיטין ס"ז ב' ע"ש, וכע"ז כ' האבודרהם ע"ש, וראה בטעמי המנהגים אות דצ"א.

טעם ה': ראה בכנה"ג, מובא בספר כף החיים א"ח סימן קס"ז אות ק"ה, שכתב עוד טעם מדגפשיה, לפי שהיין גורם שכרות וע"י השכרות באים לידי נזיקים רבים, ככפ"ק דמגילה דקם רבה ושחטיה לר"ה, ולכן אומרים סברי מרגן שיהי' הכוס לחיים ולא יגרם דברים של מיתה, ובשם התנחומא פ' פקודי כ' שהטעם שהשותה ירא מסם המות שלא יתא בכוס והוא אומר סברי מרגן ואומרים הקהל לחיי כלומר שלחיים יהי' הכוס עכ"ל, וכ"כ בהג' מהרש"ל, ובאמת בתנחומא איתא לחיים כנזיל, וצ"ע.

ב) והנה לסעם תא' וג' וד' וז' לכאורה

בחופה לפני בית הכנסת אומרים ג"כ סברי מרנן וכן ראיתי ממורי הר"ד הירש שור ז"ל ושכך קבל מהגרדולים, וכך אני נוהג ע"ש, והשכנה"ג בהגב"י מביאו הכף החיים סי' קס"ז אות ק"ח כתב וכן המנהג פשוט דאף כשמברכין בבית האבל צ"ל סברי מרנן כלומר לא ישמע עוד שוד ושבר ונשתה כוס בשמחה הן עונין לחיים עכ"ה, וכ"כ היפ"ל סי' קע"ד אות ד' ע"ש.

[ד] וראה רמ"א סימן קע"ד סעיף ח' שכת' ויאמר סברי רבתי ר"ל סוברים אתם לצאת בברכה זו ולא יאמר ברשות רבותי וכן כ"מ שמברכין על היין משום ברכת היין שבתוך הסעודה א"א ברשות אלא סברי מטעם שנתבאר (ב"י סי' קפ"ז בשם שכלי הלקט) ע"כ, וראה מג"א סי' קע"ד ס"ק י"ז שכת' עמש"כ הב"ח ש"ל והאירנא לא נהיגי הכי, ובעטרת זקנים כאן שכת' עמש" המג"א שם דרוקא במקום שנוטלים רשות אומרים על היין סברי במקום ברשות אבל בחופה ומילה שאין נוטלים רשות אין לומר סברי כלל ע"ש מש"כ והאריך וחולק עליו ע"שה"ס כי לקצר אני צריך, וע"ש בעט"ז מש"כ על הרמ"א שם, וראה בס' ברכי יוסף או"ח סי' קס"ז אות י"א וסי' קע"ד אות ג' וצרפו לכאן, וראה בנו"כ על הש"ע כאן.

[ה] וראה דרכי משה או"ח סי' קס"ז אות א' שמביא בשם האור דרוע שכת' כשבא לבצוע אומר ברשות מורי מרת ענוה הוא אעפ"י שהוא חשוב יותר מכולן שלא יהא נראה כמראה בעצמו שהוא החשוב והם עונים ברשות שמים וא"צ כ"א ליטול רשות ע"ש.

[ו] וראה היטב בסידור האר"י ז"ל להר"ד שבתי ז"ל דף ס"ה מ"ש דברים נעלמים עפ"י סתרי תורה על סברי ועל מרנן ע"שה"ט, וראה בסידור מהארז"ל הגקרא בשם קול יעקב דף קל"ז דברים גבוהים על פי סתרי תורה וגימטריאות בפ"י וכוונת סברי מרנן ע"שה"ט הדק, וכן האריך בזה בסודות וגימטריאות בס' באר לחי רואי להגה"ק בעל דרכי תשובה

ממונקאטש זי"ע בתקוני הזהר תיקון כ"ד ע"שה"ט.

ויתר הכללים ופרטים בענין סברי מרנן, ברשות, ראה היטב באו"ח סי' קס"ז וקע"ד בסופו ובנו"כ שם כי לקצר אני צריך, וראה בס' כף החיים על או"ח סי' קס"ז אות ק"ז ק"ח וק"ט וסי' קע"ד אות ג"ד ונ"ח וסי' ק"צ אות ב' ע"ש.

[ז] וראה תניא רבתי סימן כ"ג וכ"ד ואבודרהם דף ג"ה ע"ב, הג' מיימוניות פ"ז מה' ברכות אות ט', ובכלבו ריש ה' ברהמ"ז, וברא"ש פ' כיצד מברכין סי' ל"ד סברי רבתי, ובטא"ח סי' קע"ד בשם אביו סברי מרנן, ונ' דהנוסחאות השונות לא פליגי ודק הנפק"מ לפני מי מברכין כנלענ"ד, וי"ג סברי לבר.

[ח] וע' בעט"ז או"ח סי' ק"צ שכת' ויש מאיזה טעמים למה אומרים סברי על היין ולא על השכר וכו' ע"ש, וראה בס' מור וקציעה או"ח סי' קע"ד שכת' עמש"כ בהג"ה דבכ"מ שמברך על היין אומר סברי, וג"ל דבהמ"ז אע"פ שכבר נטל רשות קודם שהתחיל אינו מספיק לו, שהוא ד"א, שה"י צריך ליטול רשות מהמסובין שיתנו דעתם לבהמ"ז, ואעפ"כ חחר ואומר סברי קודם שיברך על היין, כיון דקו"ל אין מרשין אלא על הפת ואין מסבירין אלא על היין, ונהגתי לומר סברי אפילו בשתותי יחידי מפני המלאכים המלווין שגם הם עונים אמן ככפכ"כ גבי כניסת שבת ש"מ דשייכי נמי בעניית אמן עכ"ל, וראה היטב בס' תורת חיים או"ח סי' קע"ד אות י"ז מ"ש עליו בזה וחולק עליו ע"ש בארוכה.

[צא] סולם בגימטריא „מזמן" ובגימטריא „עוני", כי זה ישפיל זה ירום — בעל הטורים ויצא כ"ח י"ב.

[צב] סטרא אחרא — הקדמת הזהר י"ד א', יתרו ס"ט ב', ועד הרבה בזה.

[צג] סכלות הבניט רקב למזון האבות — מאירי משלי כ"א כ', וראה גם שם י"ט כ"ו, בן מביש הוא רקב המזון.

[צד] ספר בלי מפתח כבית נעול הוא — רגיל בפי העם ולא נמצא בשום מקום.

[צה] עד שהנר דולק תן לו שמן, כבה הנר אין השמן מועיל לו — בהמ"ד ו' פ"ד, וכע"ז ילק"ש קהלת רמז התקע"ט, אוצמ"ד רכ"ה. [צו] פתור פתורא פריש פלוגתא — א"ב דבן סירא, וע' ב"מ ג"ט ב' כד משלם שערי מכדא נקיש ואתי תיגרא בביתא.

[צז] פתי אחד עושה פתאים הרבה — מטפחת ספרים ליעב"ץ דף ה', רגיל בפי העם: איין נער מאכט פיעלע נערנים.

[צח] שוטה אחד יכול להקשות מה שלא יוכלו אלף חכמים לתרץ — תורת קנאות ליעב"ץ ז"ל מ"ב.

[צט] שוטה אחד יכול לקלקל מה שלא יוכלו אלף חכמים לתקן — בית יהונתן ח' ב'. [ק] שוטה אינו מרגיש (בבויון) — מילי דאבות דף י', מבחר הפנינים שער המוסר, וראה שבת י"ג ב' אין שוטה נפגע.

[קא] נכחה, המנהג לעשות קשר לזכור איזה דבר — שגור בפי כל ורגילות הוא, ראה היטב בר"ר פ"ח ו', ובספרי בית אהרן ח"ז מדף תנ"ג והלאה, מכריז מקורות נאמנים, ע"ש.

[קב] שינוי שמא מכפר חובין — פקוד המנהג לשנות שמו של חולה מסוכן, וזה בראשית קל"ג ב', וראה ר"ה ס"ז ב' ד' דברים מקרעין גז"ד של אדם כו', וראה זהר פנחס רי"ז ב' ובניצוצי זוהר שם אות י'.

[קג] שני הפכים בנושא אחד — רגיל בפי הלומדים, וראה מש"י אלף תרס"ד בשם מורה נבוכים א' ע"ה.

[קד] תורה נדרשת מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא — במדבר"ד ב' ב', תנ' במדבר י', פס"ד י"ד ו', וראה כאן בערך שבעים פנים לתורה, ופס"ד כ"א ו'.

[קה] תורה, אין תורה כתורת א"י — ספרי ר"פ עקב, בר"ר מ"ז ז'.

[קו] תיקו, ר"ת תישבי י"תרץ ק'תשיות ואבעיות — תוס' יו"ט סוף עדיות, ובספרי ערך אליהו וע' תיקו.

[קז] תנועות (הגוף בעת התפלה) מעוררות הכוונה והרגשות החושים — ד"ק ה' שחיטה ח"י ז' בשם הרמב"ן, ומכאן היסוד להתנועע בשעת התפלה.

בראשונה תקנו וכדומה — במזלה בזמן קדום התקינו כו"כ

(א) ראה בסדר תנאים ואמוראים כלל ט', וז"ל כל מקום ששינוי בראשונה תיקנו כך וכך ואין שם חכם, כן הלכה עכ"ל. וראה באבן ציון על סדר תנ"א שם, שכתב, דכוונתם דתא דאמרינן במשנתינו בראשונה אמרו, ואח"כ תיקנו, וא דבראשונה הלכה הוא מדברי תורה, ע"י ר"ה (כ"א), ופ"ג דברכות (משנה ז'), בראשונה כל מי שידוע וכו', סוף ברכות, מעשר שני (פ"ב מ"ה), מ"ק (כ"ז א'), וכן הוא במבוא התלמוד לרבינו שמואל הנגיד ע"ש בהג' מהר"י ברלין ז"ל ברכות (כ"ה), סוכה (ל"ט), רש"י נדרים (צ"א), ובש"טת התוס', ושיטה א' דהר"ן דהראשונה הלכה, ע"י נדרים כ"ה ב' בראשונה היו אומרים ובר"ן שם ובש"ר חורי סי' צ"ג, ואילולי דמסתפינא הייתי מגיה בדברי הגאונים כהלכה, די לחכימא ברמיזא, וע' כס"מ פ"א מה' אבות הסומאה הי"ט, ע"ש עכ"ל.

(ב) וראה בס' דרכי משנה מדף קמ"ו ולהלן, שתאריך מאוד בכללן, וצ"ן להמקומות שנוכרו בהם בראשונה, וכ' כי יש תועלת בידיעת מנהגים קדמונים, ולכן מביא הלכות ומנהגים של ימים הראשונים, אשר נשתנו בימים הבאים, במשנה ותוספתא, וכ' דהנך בראשונה היו קצתם על פי הוראת חכמים, ובימים האחרונים רצו לשנות ההלכה, מפני שראו לעשות גדר או שדרשו איזה דרשה, או שנתבטל הטעם הראשון וכו', ונמצאים גם בלשון משנה ראשונה כבכתובות פ"ה מ"ג, גזיר פ"ו מ"א, גיטין פ"ה מ"ו וכו' עוד וכו' וכו', ע"שה"ס כל לשונו כי קצתה, וראה בכללים שלי ערך משנה ראשונה ע"ש, וראה פחד יצחק ערך בראשונה ע"ש, וראה דרכי המשנה דף רכ"א